

Drogi Czytelniku

Seria broszur o wspólnym tytule „Przyroda – Obywatele – Rozwój” to kolejny dorobek Instytutu na rzecz Ekorozwoju w dziedzinie upowszechniania wiedzy o zagadnieniach ekologicznych. Tym razem uwagę skierowano na ochronę różnorodności biologicznej, w tym na Europejską Sieć Ekologiczną Natura 2000, którą InE promuje od niemal 15 lat, a od ponad 9 lat prowadzi informacyjno-edukacyjny portal internetowy „Natura 2000 a turystyka” (<http://natura2000.org.pl>). W ostatnich latach Instytut prowadził również ogólnopolskie szkolenia dla branży turystycznej (z udziałem przedstawicieli samorządów regionów turystycznych oraz organizacji ekologicznych) w zakresie turystyki zrównoważonej na obszarach przyrodniczo-cennych, w tym na obszarach sieci Natura 2000. Wnioski zebrane podczas prowadzonych na szkoleniach dyskusji (dostępne na portalu) wskazywały m.in. na odczuwany przez uczestników brak odpowiednich dla nich materiałów informacyjno-edukacyjnych o różnorodności biologicznej. Oczywiście stało się, że na to zapotrzebowanie należy odpowiedzieć, opracowując materiały o dużej wartości merytorycznej, a równocześnie przydatne możliwie dużej grupie osób zainteresowanych turystyką przyjazną środowisku.

Odpowiedzią jest **seria siedmiu broszur „Przyroda – Obywatele – Rozwój”**, którą przygotowało grono ekspertów związanych z Instytutem na rzecz Ekorozwoju – pracownicy i współpracownicy, wspierani przez konsultantów naukowych z różnych dziedzin:

- Podstawy prawne ochrony różnorodności biologicznej
- Zarządzanie ochroną różnorodności biologicznej
- Wody a różnorodność biologiczna
- Zagrożenia dla różnorodności biologicznej
- Zrównoważony rozwój a ochrona różnorodności biologicznej
- Różnorodność biologiczna a turystyka
- Obywatele wobec ochrony różnorodności biologicznej.

Publikację dofinansowano ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

INSTYTUT
NA RZECZ
EKOROZWOJU

FUNDACJA INSTYTUT NA RZECZ EKOROZWOJU

ul. Nabelaka 15 lok. 1 / 00-743 Warszawa

tel. +48 +22 8510402, -03, -04 / fax +48 +22 8510400 / e-mail: ine@ine-isd.org.pl

<http://www.ine-isd.org.pl> / <http://natura2000.org.pl> / <http://www.chronmyklimat.pl>

SERIA BROSZUR

PRZYRODA – OBYWATELE – ROZWÓJ

INSTYTUT
NA RZECZ
EKOROZWOJU

BOŻENNA WÓJCIK

ZARZĄDZANIE OCHRONĄ RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Wydawca:

Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju

ul. Nabelaka 15 lok. 1 / 00-743 Warszawa

tel. +48 +22 851-04-02, -03, -04 / fax +48 +22 851-04-00

e-mail: ine@ine-isd.org.pl / <http://www.ine-isd.org.pl>

Instytut na rzecz Ekorozwoju (InE) jest organizacją pozarządową typu think-tank. Powstał w 1990 r. z inicjatywy kilku członków Polskiego Klubu Ekologicznego. Zajmuje się promowaniem oraz wdrażaniem zasad zrównoważonego rozwoju Polski, wspiera proekologiczną restrukturyzację gospodarki i podnoszenie poziomu świadomości ekologicznej społeczeństwa. Kieruje się misją budowania pozytywnych relacji między rozwojem społecznym i gospodarczym a ochroną środowiska; występuje w interesie obecnego i przyszłych pokoleń. Współpracuje z krajowym i europejskim ruchem pozarządowym, stale pogłębia doświadczenie w tworzeniu strategii ekorozwoju, współdziałając ze społecznościami lokalnymi; projekty realizuje wspólnie z partnerami społecznymi, ekologicznymi i z otoczenia biznesu. Publikacje Instytutu kierowane są do ogółu społeczeństwa. Wykorzystują je m.in. parlamentarzyści, administracja rządowa i samorządowa, naukowcy, nauczyciele, studenci i uczniowie.

Instytucje i osoby pragnące wesprzeć działalność na rzecz ekorozwoju mogą dokonywać wpłat na konto: Bank PeKaO SA, II Oddział w Warszawie.

Wpłaty w PLN: 92 1240 1024 1111 0000 0267 8197

Redakcja merytoryczna: Bożenna Wójcik, Ewa Sulejczak

Redakcja językowa: Ewa Sulejczak

Korekta: Urszula Drabińska

Projekt graficzny, skład i łamanie: Koko Studio, Agata Duszek

Ilustracje: Kamil Marchlewski

Zdjęcie na okładce: Bożenna Wójcik

Druk i oprawa: Wydawnictwo Wiatr s.c.

© Copyright by Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2015

Praca oddana do druku w lutym 2015 r.

ISBN: 978-83-89495-62-4

Wydrukowano na papierze ekologicznym.

Wykaz ważniejszych publikacji i opracowań Instytutu na rzecz Ekorozwoju z zakresu zrównoważonego rozwoju, ochrony przyrody i turystyki

- *(EKO)Turystyka zielonym rynkiem pracy* (1995)
- *Społeczne formy ochrony przyrody* (1997)
- *Ekopolityka w turystyce. Raport o zmianach możliwych i potrzebnych* (1998)
- *Polityka zrównoważonego rozwoju w turystyce. Materiały poseminaryjne* (1998)
- *Wzmocnienie integracji Europy poprzez ekorozwój. Szanse i bariery z perspektywy Polski* (1998)
- *Opinia organizacji ekologicznych w odniesieniu do „Stanowiska Polski w ramach negocjacji o członkostwo Rzeczypospolitej Polskiej w Unii Europejskiej” – Transport, Energetyka, Rolnictwo, Środowisko: Ochrona przyrody, Gospodarka odpadami, Jakość wód* (2000)
- *Polityka wodna Unii Europejskiej* (2001)
- *Wdrażanie Europejskiej sieci ekologicznej Natura 2000 w Polsce i związane z tym problemy* (2001)
- *Zazielnianie lokalnych rynków pracy w Polsce – wykorzystanie doświadczeń Unii Europejskiej. 2 Broszury: Informator: Informator o integracji polityki zatrudnieniowej z ekologiczną w Unii Europejskiej i w Polsce; Dekalog: ABC „zielonego” miejsca pracy oraz 7 zeszytów nt. przyjaznych środowisku miejsc pracy: (1) gospodarka energią, (2) ochrona przyrody i leśnictwo, (3) ochrona środowiska, (4) rolnictwo, (5) transport, (6) turystyka, (7) społeczne przedsięwzięcia* (2003)
- *Prognoza oddziaływania na środowisko projektu Narodowej Strategii Rozwoju Regionalnego na lata 2007-2013* (2005)
- *Prognoza oddziaływania na środowisko projektu „Strategii rozwoju turystyki na lata 2007-2013”* (2006)
- *Prognoza oddziaływania na środowisko projektu Krajowego Planu Strategicznego Rozwoju Obszarów Wiejskich i projektu Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013* (2007) [Wspólnie z firmami Agrotec Polska Sp. z o.o. i Agrotec-Spa]
- *Prognoza oddziaływania na środowisko projektu Programu Operacyjnego Rozwój Polski Wschodniej na lata 2007-2013* (2007) [Wspólnie z Instytutem Ochrony Środowiska]
- *Natura 2000 w edukacji szkolnej. Poradnik dla nauczycieli* (2007)
- *Polacy w zwierciadle ekologicznym. Raport z badań nad świadomością ekologiczną Polaków w 2008 r.* (2008)
- *Barometr zrównoważonego rozwoju 2007/2008* (2008)
- *Społeczeństwo obywatelskie wobec konsekwencji zmian klimatu* (2008)
- *Świadomość ekologiczna Polaków – zrównoważony rozwój* (2009)
- *Barometr zrównoważonego rozwoju 2008/2009* (2009)
- *Jak zapewnić rozwój zrównoważony terenów otwartych* (2009)
- *Jak zapewnić rozwój zrównoważony terenów zurbanizowanych* (2009)
- *Zmiany w tworzeniu sieci Natura 2000 w Polsce w latach 2007–2008 i w pierwszym półroczu 2009 r.* (2009)
- *Klimat a Turystyka* (2009)
- *Energetyka rozproszona jako odpowiedź na potrzeby rynku (prosumenta) i pakietu energetyczno-klimatycznego* (2010)
- *Natura 2000. ABC dla turystyki* (2010)
- *Prognoza oddziaływania na środowisko projektu Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* (2010) [Wspólnie z firmą WS Atkins]
- *Raport nt. zmian w tworzeniu sieci Natura 2000 w Polsce w latach 2009-2011* (2011)
- *Młodzież a Natura 2000* (2011)
- *Turyści a Natura 2000 – raport z badania socjologicznego* (2011)
- *Energia w obiekcie turystycznym* (2011) [Wspólnie z Krajową Agencją Poszanowania Energii S.A.]
- *Barometr zrównoważonego rozwoju 2010-2011* (2012)
- *Świadomość ekologiczna turystów* (2012)
- *Raport o stanie przygotowań lokalnych do zmian klimatu. Raport otwarcia* (2012)
- *Raport nt. zmian w tworzeniu sieci Natura 2000 w Polsce w latach 2011-2012* (2012)
- *Powiatowy poradnik klimatyczny* (2014)

BOŻENNA WÓJCIK

ZARZĄDZANIE OCHRONĄ RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Konsultant: Krzysztof Okraśiński

SERIA BROSZUR

PRZYRODA – OBYWATELE – ROZWÓJ

Koordinacja projektu:

Krzysztof Kamieniecki i Franciszek Jackl

INSTYTUT
NA RZECZ
EKOROZWOJU

Publikacja jest częścią projektu:

„Zrównoważony rozwój wspieraniem ochrony różnorodności biologicznej (seria broszur)”,
dofinansowanego ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

WARSZAWA 2015

SPIS TREŚCI

Przedmowa do serii broszur „Przyroda – Obywatele – Rozwój”	3
Wstęp	7
1. Polityka i podstawy prawne zarządzania ochroną różnorodności biologicznej oraz gospodarowania na obszarach przyrodniczo cennych	9
2. Główne zasady gospodarowania na obszarach przyrodniczo cennych	14
3. Procedury planistyczne w zarządzaniu ochroną różnorodności biologicznej	23
4. Zarządzanie ochroną różnorodności biologicznej poprzez minimalizację zagrożeń dla przyrody	31
5. Czynna i bierna ochrona przyrody sposobami wzmacniania różnorodności biologicznej	46
6. Możliwość działań obywatelskich na rzecz ochrony różnorodności biologicznej	48
Podsumowanie	51
Polecane źródła informacji	53

PRZEDMOWA DO SERII BROSZUR „PRZYRODA – OBYWATELE – ROZWÓJ”

Ochrona różnorodności biologicznej jest jednym z najważniejszych wyzwań XXI wieku nie tylko w skali Unii Europejskiej, ale i w skali świata. Wyrazem jej znaczenia było ogłoszenie roku 2010, decyzją Zgromadzenia Ogólnego Narodów Zjednoczonych, Międzynarodowym Rokiem Różnorodności Biologicznej. Jego obchody polegały m.in. na ogólnoswiatowej kampanii zwiększającej świadomość społeczeństw w dziedzinie różnorodności biologicznej: uświadamiano znaczenie różnorodności biologicznej dla jakości życia człowieka, pokazywano osiągnięcia w dziedzinie ochrony zasobów przyrodniczych, zachęcano do przeciwdziałania utracie różnorodności biologicznej. To jednak okazało się niewystarczające i ONZ ogłosiła całą dekadę 2011–2020 Dekadą Różnorodności Biologicznej pod hasłem „Living in harmony with nature” (Żyjąc w zgodzie z przyrodą), by kontynuować zwracanie uwagi na potrzebę ochrony różnorodności biologicznej.

Przykładanie tak wielkiej wagi do ochrony różnorodności biologicznej wymuszane jest przez to, że w wieku XX i w pierwszej dekadzie wieku XXI naturalne skądinąd procesy wymierania gatunków i kurczenia się zasięgów ich występowania niezwykle przyspieszyły w wyniku działalności człowieka. Powodowane przez nie negatywne zmiany zagrażają w wielu miejscach stabilności ekosystemów, grożą zanikaniem cennych siedlisk przyrodniczych i gatunków, a ponadto mogą znacznie ograniczać możliwości rozwoju tych dziedzin gospodarki, które w sposób bezpośredni korzystają z zasobów przyrody.

Takie działania są wciąż konieczne, i to na całym świecie. Na przykład z ogólnopolskiego badania *Stan świadomości i postaw mieszkańców Polski wobec utraty różnorodności biologicznej** wykonanego w 2010 r. wynika, że termin „różnorodność biologiczna” nie jest powszechnie znany i rozumiany. Tylko 19% Polaków deklaruowało, że się z nim zetknęło. Jednak 27% ankietowanych rozumiało go mniej więcej poprawnie. Z terminem „utrata różnorodności biologicznej” zetknęło się 20% respondentów, a zdecydowana większość Polaków uznaje utratę różnorodności biologicznej za problem istotny, ale nie jako dotyczący ich bezpośrednio, osobiście. Przyczyny i skutki utraty różnorodności biologicznej okazały się również słabo znane. Trudno więc liczyć na bardziej aktywny udział społeczny w ochronie przyrody. Potwierdza to kolejny wynik – około 60% badanych uznało ochronę różnorodności biologicznej za domenę władz centralnych; nie dostrzega się natomiast roli władz lokalnych i samych obywateli.

* Badanie na zamówienie Ministerstwa Środowiska wykonała firma MillwardBrown SMG/KRC.

Czym jest zatem różnorodność biologiczna (często skrótowo, ale niepoprawnie nazywana bioróżnorodnością za angielskim terminem *biodiversity*, chociaż w aktach prawnych występuje termin *biological diversity*)? Definiuje się ją różnie. Zapewne najważniejsza jest definicja zamieszczona w *Konwencji o różnorodności biologicznej, sporządzonej w Rio de Janeiro dnia 5 czerwca 1992 r.*, czyli w czasie konferencji Narodów Zjednoczonych „Środowisko i rozwój”, nazwanej później I Szczytem Ziemi. Konwencja jest najważniejszym międzynarodowym aktem prawnym w dziedzinie ochrony przyrody. Polska, tak jak i Unia Europejska (jako odrębny podmiot prawny) oraz większość państw świata są jej sygnatariuszami, mają więc obowiązek przestrzegania jej zapisów. W tekście Konwencji zapisano:

„Różnorodność biologiczna” – oznacza zróżnicowanie wszystkich żywych organizmów pochodzących, inter alia, z ekosystemów lądowych, morskich i innych wodnych ekosystemów oraz zespołów ekologicznych, których są one częścią. Dotyczy to różnorodności w obrębie gatunku, pomiędzy gatunkami oraz ekosystemami.

Tę definicję można – a niekiedy należy – uszczegółowić, wyjaśnić i rozwinąć, by była bardziej zrozumiała, by ludzi działających w różnych sektorach zachęcała do działań na rzecz ochrony różnorodności biologicznej. Wiele osób intuicyjnie wyczuwa, do czego ten termin się odnosi, ale to rozumienie nie obejmuje wszystkich aspektów różnorodności biologicznej. Często zapomina się o poziomie genetycznym, o znaczeniu zróżnicowania materiału genetycznego w obrębie populacji gatunku (to jest „różnorodność w obrębie gatunku” z zacytowanej wyżej definicji). Bez tego trudno zrozumieć wagę ochrony korytarzy ekologicznych umożliwiających wędrówki zwierząt, zwłaszcza w okresie rozrodu. Łatwiejszy do zrozumienia jest poziom zróżnicowania gatunkowego (wielość gatunków występujących na danym obszarze), podobnie jak poziom ekosystemowy (zróżnicowanie zespołów gatunków, z których każdy jest w jakiś sposób związany z innymi gatunkami zajmującymi ten sam obszar o charakterystycznych cechach). Czwarty jest poziom krajobrazowy, co wiąże się ze zróżnicowaniem ekosystemowym, ale i z działalnością człowieka.

Coraz częściej używa się terminu „różnorodność biologiczna”, w kontekście ochrony przyrody. Termin „ochrona różnorodności biologicznej” staje się synonimem znanego wszystkim terminu „ochrona przyrody”. Widoczne jest tu najpowszechniejsze rozumienie wieloznacznego terminu „przyroda” oznaczającego ożywioną część środowiska – roślin, zwierząt, grzybów i niezliczonych innych drobnych organizmów. W takim sensie „przyroda” występuje w serii broszur poświęconych różnorodności biologicznej: „Przyroda – Obywatele – Rozwój”.

Ochrona różnorodności biologicznej, czyli całego zróżnicowania przyrody żywej na wszystkich poziomach jej organizacji oraz ochrona georóżnorodności (wartościowych elementów przyrody nieożywionej) to podstawy nowoczesnego podejścia do ochrony przyrody. W ramach tego nowego podejścia chroni się nie tylko zagrożone i unikatowe elementy

przyrody, ale również te typowe, charakterystyczne dla poszczególnych regionów biogeograficznych i mniejszych obszarów w ich obrębie. Ochrona pełnego zróżnicowania zasobów przyrodniczych znacznie wzbogaciła ochronę konserwatorską, która obejmuje przede wszystkim miejsca i elementy przyrody uznawane za ważne i cenne ze względu na swą unikatowość – rzadko występujące, najbardziej zbliżone do naturalnych ekosystemy oraz najbardziej okazałe twory przyrody, zarówno ożywionej, jak i nieożywionej.

Dostrzeżenie skali nieznajomości zagadnień – a nawet terminu – różnorodności biologicznej skłoniło Instytut na rzecz Ekorozwoju do przygotowania i wydania serii broszur pod wspólnym tytułem „Przyroda – Obywatele – Rozwój”. Mają one pokazać różne aspekty ochrony różnorodności biologicznej – zwłaszcza jej znaczenie w różnych dziedzinach gospodarki i życia codziennego. Poszczególne broszury tematycznie odnoszą się do wybranych dziedzin ludzkiej działalności mających wpływ na różnorodność biologiczną. Podsumowanie każdej z broszur kończy seria pytań, które mają pobudzić do refleksji nad jej treścią oraz zachęcić do dyskusji z innymi osobami na tematy w niej poruszane. Na końcu każdej publikacji zamieszczono krótkie informacje o treści pozostałych broszur z tej serii.

Seria „Przyroda – Obywatele – Rozwój” składa się z następujących siedmiu broszur:

- Podstawy prawne ochrony różnorodności biologicznej
- Zarządzanie ochroną różnorodności biologicznej
- Wody a różnorodność biologiczna
- Zagrożenia dla różnorodności biologicznej
- Zrównoważony rozwój a ochrona różnorodności biologicznej
- Turystyka a różnorodność biologiczna
- Obywatele wobec ochrony różnorodności biologicznej.

Cele udostępnianej czytelnikom serii wydawniczej to:

- przekazanie w przystępnej formie rzetelnych informacji o: podstawach prawnych ochrony różnorodności biologicznej i zarządzaniu nią, relacjach pomiędzy różnorodnością biologiczną a zrównoważonym rozwojem, turystyką i gospodarką wodną, a także o zagrożeniach dla różnorodności biologicznej oraz możliwościach udziału społecznego w jej ochronie;
- merytoryczne wsparcie partycypacji społecznej w przeciwdziałaniu utracie zasobów różnorodności biologicznej;
- upowszechnienie wiedzy o polityce, formach i instrumentach ochrony różnorodności biologicznej w Polsce i Europie, zwłaszcza w społecznościach lokalnych i regionalnych na obszarach Natura 2000;
- przygotowanie materiałów edukacyjnych przydatnych instytucjom, organizacjom i osobom zainteresowanym ochroną różnorodności biologicznej oraz podnoszeniem poziomu świadomości ekologicznej obywateli.

Upowszechnianie wiedzy o różnorodności biologicznej, w tym o służącej jej zachowaniu sieci Natura 2000, wydaje się ważne nie tylko z powodu stale postępującej jej degradacji, ale szczególnie ze względu na to, że degradacja będzie się nasilała z powodu zmian klimatu. Owe zmiany będą wpływać na zakłócenia funkcji ekosystemów, które decydują o funkcjonowaniu wielu dziedzin gospodarki i o jakości życia ludzi. Wiedza o negatywnych oddziaływaniach na różnorodność biologiczną – nawet spodziewanych dopiero w odległej przyszłości – oraz o możliwościach ich minimalizowania powinna być powszechniejsza, szczególnie w regionach cennych przyrodniczo, a obywatele powinni czuć odpowiedzialność za stan zasobów przyrodniczych, które wykorzystują.

Adresatami broszur są:

- pozarządowe organizacje ekologiczne – przede wszystkim organizacje działające w dziedzinie ochrony przyrody oraz organizacje uczestniczące w projektach realizowanych z udziałem przedstawicieli sektora turystycznego, a także lokalne grupy działania (LGD),
- centra edukacji ekologicznej i ośrodki doradztwa rolniczego, które stykają się z zagadnieniami ochrony przyrody,
- ośrodki kształcenia nauczycieli, nauczyciele szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych, wykładowcy szkół wyższych, zwłaszcza na kierunkach związanych z turystyką i rekreacją, rozwojem obszarów wiejskich, ochroną środowiska i zrównoważonym rozwojem,
- związki i stowarzyszenia organizatorów turystyki, regionalne i lokalne organizacje turystyczne, stowarzyszenia kwaterodawców wiejskich, instytucje biorące udział w strategicznym planowaniu rozwoju turystyki na poziomie kraju i regionów,
- przedstawiciele samorządów lokalnych (zwłaszcza z regionów o wysokich walorach przyrodniczych),
- związki i stowarzyszenia właścicieli gospodarstw rybackich i stawów rybnych,
- rolnicy i leśnicy (szczególnie z terenów nadwodnych oraz cennych przyrodniczo), a także instytucje doradcze z tych sektorów.

Instytut na rzecz Ekorozwoju

WSTĘP

Tytuł „Zarządzanie ochroną różnorodności biologicznej” może wydawać się dziwny lub niezrozumiały. W potocznym rozumieniu zarządzać można majątkiem czy kapitałem, gospodarką, ochroną zdrowia itd., ale – ochroną różnorodności biologicznej? Czym zresztą jest ta różnorodność biologiczna? Zarządzanie majątkiem czy kapitałem nie jest jednak wcale tak dalekie od zarządzania ochroną różnorodności biologicznej.

Terminem „różnorodność biologiczna” określa się zróżnicowanie życia na wszelkich poziomach jego organizacji (genetycznej, gatunkowej, ekosystemowej i krajobrazowej) na Ziemi i w poszczególnych regionach. Zarządzanie ochroną różnorodności biologicznej jest takim systemem działań na rzecz zasobów biologicznych, który ma pozwolić na zachowanie ich zróżnicowania na wszystkich poziomach organizacji. Jeśli więc potraktować całość tych zasobów jako kapitał (używa się wręcz określenia „kapitał przyrodniczy”), to zarządzanie ochroną przyrody w taki sposób, by zachowała ona swą różnorodność, jest w swej istocie zarządzaniem ochroną różnorodności biologicznej. Jego celem jest zachowanie mnogości form życia i mnogości procesów przyrodniczych. To już zapewne nie dziwi.

Skuteczna ochrona różnorodności biologicznej wymaga rozlicznych działań z zakresu zarządzania. Obejmuje ono nie tylko ochronę najbardziej zagrożonych, najcenniejszych i najbardziej charakterystycznych dla określonych regionów elementów przyrody. Jego równoważną częścią jest zarządzanie użytkowaniem zasobów biologicznych.

Prawnym podstawom ochrony różnorodności biologicznej poświęcono odrębną broszurę. W tej skupiono się na zarządzaniu ochroną różnorodności biologicznej poprzez działania i procedury planistyczne (w tym dotyczące praktycznej ochrony zasobów przyrody poddanych formalnej ochronie) oraz na działaniach eliminujących bądź minimalizujących negatywne oddziaływania na różnorodność biologiczną. Takie działania są ważne nie tylko dlatego, że przyczyniają się do zachowania przyrody, którą uznaje się za wartość samą w sobie, w jak najlepszym stanie; są też ważne ze względu na społeczne funkcje ekosystemów (usługi ekosystemów). Od struktury przyrodniczej i kondycji ekosystemów – a duże znaczenie ma tu ich różnorodność biologiczna – zależą w dużym stopniu ich różne funkcje (w tym środowiskowe): utrzymywanie i regulacja stosunków klimatycznych i wodnych, dostarczanie wrażeń i inspiracji związanych z pięknem przyrody oraz zdrowych warunków do rekreacji, a także procesy glebotwórcze, fotosynteza i obieg składników odżywczych, które warunkują procesy wzrostu i produkcji biomasy.

Wydaje się, że znajomość procedur pozwalających na odpowiednią ochronę różnorodności biologicznej, kompetencji organów i instytucji za nią odpowiedzialnych, podobnie jak znajomość możliwości udziału społecznego w tych procedurach, jest potrzebna każdemu. Broszura przyda się jednak przede wszystkim osobom, które swymi działaniami lub decyzjami wpływają lub mogą wpływać na stan zasobów przyrodniczych i ich różnorodność w Polsce. Podczas przygotowywania broszury korzystano z najbardziej aktualnych informacji dotyczących ochrony różnorodności biologicznej. Bardzo pomocny był także dorobek Instytutu na rzecz Ekorozwoju, zwłaszcza materiały zgromadzone na portalu „Natura 2000 a turystyka”.

1. POLITYKA I PODSTAWY PRAWNE ZARZĄDZANIA OCHRONĄ RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ ORAZ GOSPODAROWANIA NA OBSZARACH PRZYRODNICZO CENNYCH¹

W Unii Europejskiej ramy polityki zarządzania ochroną różnorodności biologicznej zapisano w **Unijnej strategii ochrony różnorodności biologicznej na okres do 2020 r.**², dokumencie zaakceptowanym przez Parlament Europejski w kwietniu 2012 roku. Najważniejsze postanowienia Strategii to wizja na 2050 r. i misja (cel przewodni) do 2020 r.:

Wizja na rok 2050

Do 2050 roku różnorodność biologiczna w Unii Europejskiej oraz funkcje ekosystemu, które ona zapewnia i które stanowią jej kapitał naturalny, będą chronione, wycenione i zostaną odpowiednio odtworzone ze względu na wartość różnorodności biologicznej samej w sobie oraz ich fundamentalny udział w zapewnianiu dobrobytu człowieka i koniunktury gospodarczej, tak aby uniknąć katastrofalnych zmian wywołanych przez utratę różnorodności biologicznej.

Przewodni cel na rok 2020

Powstrzymanie utraty różnorodności biologicznej i degradacji funkcji ekosystemu w UE do 2020 r. oraz przywrócenie ich w możliwie największym stopniu, a także zwiększenie wkładu UE w zapobieganie utracie różnorodności biologicznej na świecie.

¹ Treść rozdziału zawiera skrót informacji na ten temat, szerzej omówiony w broszurze „Podstawy prawne ochrony różnorodności biologicznej”.

² Pełny tytuł: *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Nasze ubezpieczenie na życie i nasz kapitał naturalny – unijna strategia ochrony różnorodności biologicznej na okres do 2020 r.* Tekst Strategii [Bruksela, dnia 3.5.2011 [KOM(2011) 244 wersja ostateczna] dostępny na portalu EUR-Lex: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/ALL/?jsessionid=DL8XThHVTdT6lTrp6t6jTT83Rfbrnyj8y9VG31wMGGnYP1gCn4hw!-1392986359?uri=CELEX:52011DC0244>. Wersja popularna: http://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/biodiversity_2020/2020%20Biodiversity%20Factsheet_PL.pdf

Strategii nie uzupełnia jeszcze plan działania, który powinien skonkretyzować i bezpośrednio adresować zapisane w niej kierunki działań. Z tego powodu sam dokument nie ma jeszcze znaczenia dla zarządzania ochroną różnorodności biologicznej.

W Polsce ramy polityki w tym zakresie określono w dokumencie **Krajowa strategia ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z programem działań na lata 2007–2013**, który został zatwierdzony przez Radę Ministrów 26 października 2007 r. (więcej o tym: w rozdziale 3).

Obowiązujące w Polsce prawne podstawy zarządzania ochroną różnorodności biologicznej, a więc przede wszystkim regulacje odnoszące się do realizowania zadań ochronnych oraz gospodarowania na obszarach cennych przyrodniczo (w obrębie poszczególnych form ochrony przyrody, w tym na obszarach Natura 2000), działania organów odpowiedzialnych za funkcjonowanie tych obszarów oraz możliwości udziału w nich społeczeństwa zawarte są przede wszystkim w:

- *Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*³;
- *Ustawie z dnia 28 września 1991 r. o lasach*⁴;
- *Ustawie z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne*⁵ i innych regulacjach odnoszących się do zarządzania wodami;
- *Ustawie z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko*⁶.

Na powodzenie zarządzania ochroną różnorodności biologicznej istotny wpływ wywiera regulacja odnosząca się do szkód w środowisku, czyli:

- *Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie*⁷ (tzw. ustawa szkodowa).

Do tych aktów prawnych wprowadzono – w kilkunastu ostatnich latach – regulacje unijne, przede wszystkim spełniając wymóg dostosowania prawa polskiego do prawa Unii Europejskiej.

³ Dz.U. z 2004 r. nr 92 poz. 880 (z późn. zm.); tekst aktualny: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20040920880>

⁴ Dz.U. z 1991 r. nr 101 poz. 444 (z późn. zm.).

⁵ Dz.U. z 2001 r. nr 115 poz. 1229 (z późn. zm.).

⁶ Dz.U. z 2008 r. nr 199 poz. 1227 (z późn. zm.); tekst aktualny: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20081991227>

⁷ Dz.U. z 2007 r. nr 75 poz. 493 (z późn. zm.); tekst aktualny: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20070750493>

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody zawiera 162 artykuły, z których duża część odnosi się do zarządzania ochroną przyrody, w tym jej różnorodnością, oraz do egzekwowania tej ochrony. Jednym z najważniejszych zapisów jest art. 4 ust. 1:

Obowiązkiem organów administracji publicznej, osób prawnych i innych jednostek organizacyjnych oraz osób fizycznych jest dbałość o przyrodę będącą dziedzictwem i bogactwem narodowym.

Dbałość o przyrodę jest zatem obowiązkiem nas wszystkich; powinna przenikać do wszystkich dziedzin gospodarki i życia społecznego.

Zarządzanie ochroną różnorodności biologicznej musi mieć na celu to, co w odniesieniu do różnorodności biologicznej – bezpośrednio lub pośrednio – zapisano w art. 2 ust. 2 jako cele ochrony przyrody, a wśród nich⁸:

- *utrzymanie procesów ekologicznych i stabilności ekosystemów* (pkt 1);
- *zachowanie różnorodności biologicznej* (pkt 2);
- *zapewnienie ciągłości istnienia gatunków roślin, zwierząt i grzybów, wraz z ich siedliskami, przez ich utrzymywanie lub przywracanie do właściwego stanu ochrony* (pkt 4);
- *ochrona walorów krajobrazowych, zieleni w miastach i wsiach oraz zadrzewień; a także pozostałych zasobów, tworów i składników przyrody* (pkt 5);
- *utrzymywanie lub przywracanie do właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych* (pkt 6);
- *kształtowanie właściwych postaw człowieka wobec przyrody przez edukację, informowanie i promocję w dziedzinie ochrony przyrody* (pkt 7).

Ustawa wskazuje wiele dróg realizacji tych celów, nakładając obowiązek:

- uwzględnienia wymagań ochrony przyrody w wielu dokumentach strategicznych i planistycznych;
- obejmowania zasobów, tworów i składników przyrody ochroną (różnymi jej formami);
- opracowywania i realizacji planów ochrony dla określonych obszarów podlegających ochronie prawnej oraz programów ochrony gatunków, siedlisk i szlaków migracji gatunków chronionych;
- opracowania i realizacji programu ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z planem działań;
- prowadzenia badań naukowych nad problemami związanymi z ochroną przyrody;
- prowadzenia działań edukacyjnych, informacyjnych i promocyjnych w dziedzinie ochrony przyrody.

⁸ Kolejność odmienna niż w ustawie, odpowiadająca znaczeniu zapisów dla ochrony różnorodności biologicznej.

Szczególne wzmocnienie ochrony różnorodności biologicznej ponad to, co wynika z samego obejmowania jej ochroną konserwatorską, nastąpiło wraz z rozpoczęciem wprowadzania sieci obszarów Natura 2000, po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Od tego czasu można właściwie mówić o praktycznym wdrażaniu zasad *Konwencji o różnorodności biologicznej* nakazującej kompleksową ochronę – a więc wszędzie, nie tylko na obszarach wcześniej podlegających ochronie.

Wiele działań podejmowanych na podstawie zapisów *Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* regulują szczegółowo liczne akty wykonawcze (aktualnie obowiązuje 78 takich aktów; najważniejsze z nich omówiono w rozdziałach 3 i 4).

Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach zawiera szereg odniesień do ochrony walorów przyrodniczych terenów leśnych, czyli uzupełnia *Ustawę z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*. Z punktu widzenia zarządzania ochroną różnorodności biologicznej istotny jest nakaz prowadzenia trwale zrównoważonej gospodarki leśnej, zmierzającej do ukształtowania odpowiedniej struktury lasów i zapewniającej wykorzystywanie lasów w sposób zapewniający trwałe zachowanie ich bogactwa biologicznego, a zatem także wykorzystywanie ich w odpowiednim tempie (więcej o tym: w rozdziale 3).

Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne reguluje w szczególności kształtowanie i ochronę zasobów wodnych, korzystanie z wód oraz zarządzanie zasobami wodnymi; zobowiązuje zatem do gospodarowania wodami zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju. Dla gospodarowania zasobami biologicznymi najważniejsze są te zapisy, z których wynika, że gospodarowanie wodami winno być prowadzone w taki sposób, aby – działając w zgodzie z interesem publicznym – nie dopuszczać do pogorszenia ekologicznych funkcji wód (jeśli to tylko możliwe) ani stanu ekosystemów lądowych i terenów podmokłych bezpośrednio zależnych od wód (więcej o tym: w broszurze „Wody a różnorodność biologiczna”).

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko reguluje kwestie ocen oddziaływania na środowisko, udziału społeczeństwa w procedurach związanych z ochroną środowiska oraz dostępu do informacji o środowisku (co jest podstawą tego udziału). Ocena wpływu na zasoby przyrody żywej jest jednym z najważniejszych elementów ocen oddziaływania na środowisko, jednak nie zawsze opracowywanych na wysokim poziomie. Dla gospodarowania zasobami biologicznymi szczególne znaczenie mają przepisy:

- odnoszące się do oceny potencjalnego oddziaływania planowanych przedsięwzięć na obszary Natura 2000, czyli do oceny „naturowej” lub „habitatowej” (artykuły 96–103);
- dotyczące oceny potencjalnego oddziaływania na przyrodę, które może wynikać z realizacji dokumentów strategicznych (artykuły 46–58);
- regulujące kwestie udziału społeczeństwa w tworzeniu projektów planów zadań ochronnych i projektów planów ochrony dla obszarów Natura 2000 (artykuły 29–32 i 39–45).

Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie reguluje zapobieganie szkodom, które mogą być skutkiem korzystania ze środowiska, a także naprawę takich szkód. Może ona znaleźć zastosowanie w przypadku szkód dotyczących chronionych gatunków i siedlisk przyrodniczych albo szkód na obszarach Natura 2000 spowodowanych działalnością podmiotu korzystającego ze środowiska i z jego winy.

2. GŁÓWNE ZASADY GOSPODAROWANIA NA OBSZARACH PRZYRODNICZO CENNYCH

Ogólne zasady gospodarowania zasobami biologicznymi, w tym na obszarach przyrodniczo cennych (a wśród nich na obszarach Natura 2000), wynikają z *Konwencji o różnorodności biologicznej*, która rozszerzyła pojęcie ochrony przyrody z wcześniej stosowanej ochrony konserwatorskiej (czyli ochrony wybranych, najcenniejszych składników) na ochronę wszystkich elementów przyrody i ekosystemów, także użytkowanych. Zgodnie z zapisami Konwencji, przedmiotem ochrony powinno być całe bogactwo przyrodnicze. Wprowadziła ona więc powszechność uwzględniania ochrony różnorodności biologicznej we wszystkich działaniach, jakie wywierają na nią wpływ.

W Polsce najważniejszym w tej dziedzinie dokumentem jest *Krajowa strategia ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z programem działań na lata 2007–2013*, przyjęta uchwałą Rady Ministrów w 2007 roku⁹. Zapisano w niej, że ochronie – ze względu na szczupłość dostępnych środków finansowych – podlegać będą przede wszystkim elementy różnorodności biologicznej o priorytetowym znaczeniu dla jej przetrwania. Ponadto potwierdzono wprowadzanie zasad zrównoważonego rozwoju do praktyki, co ma umożliwić wypracowanie i wdrożenie zasad zrównoważonego użytkowania zasobów przyrody; podstawowym sposobem zachowania zasobów biologicznych powinno być ich racjonalne użytkowanie.

Te ogólne założenia i zasady wprowadza się do praktyki na różne sposoby.

W stosunku do krajowych obszarowych form ochrony przyrody zasady gospodarowania zasobami przyrody sformułowano w *Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* w postaci list zakazów w odniesieniu do poszczególnych form ochrony, list dopuszczalnych odstępstw od tych zakazów oraz warunków uzasadniających takie odstępstwa.

⁹ <http://biodiv.gdos.gov.pl/wdrazenie-konwencji/national-strategy-conservation-and-sustainable-use-biodiversity-polish/krajowa-strategia-ochrony-i-zrownowazonego-uzytkowania-roznorodnosci>

W parkach narodowych i rezerwach obowiązuje 27 zakazów (art. 15 ust. 1), z których najważniejsze dla ochrony różnorodności biologicznej są zakazy:

- budowy lub przebudowy obiektów budowlanych i urządzeń technicznych, z wyjątkiem obiektów i urządzeń służących celom parku narodowego albo rezerwatu przyrody (pkt 1);
- chwytania lub zabijania dziko występujących zwierząt, zbierania lub niszczenia jaj, postaci młodości i form rozwojowych zwierząt, umyślnego płoszenia zwierząt kęgowych, zbierania poroży, niszczenia nor, gniazd, legowisk i innych schronień zwierząt oraz ich miejsc rozrodu (punkt 3);
- polowania, z wyjątkiem obszarów wyznaczonych w planie ochrony lub zadaniach ochronnych ustanowionych dla rezerwatu przyrody (pkt 4);
- pozyskiwania, niszczenia lub umyślnego uszkodzania roślin oraz grzybów (pkt 5);
- użytkowania, niszczenia, umyślnego uszkodzania, zanieczyszczania i dokonywania zmian obiektów przyrodniczych, obszarów oraz zasobów, tworów i składników przyrody (pkt 6);
- zmiany stosunków wodnych, regulacji rzek i potoków, jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody (pkt 7).

Zakazy te nie dotyczą jednak:

- wykonywania zadań wynikających z planu ochrony lub zadań ochronnych;
- prowadzenia akcji ratowniczej oraz działań związanych z bezpieczeństwem powszechnym;
- wykonywania zadań z zakresu obronności kraju w przypadku zagrożenia bezpieczeństwa państwa;
- obszarów objętych ochroną krajobrazową w trakcie ich gospodarczego wykorzystywania przez jednostki organizacyjne, osoby prawne lub fizyczne oraz wykonywania prawa własności, zgodnie z przepisami Kodeksu cywilnego.

Ustawa daje też możliwość wprowadzania (pod określonymi warunkami) odstępstw od zakazów w drodze indywidualnych decyzji Ministra Środowiska w stosunku do parków narodowych, a w zależności od przyczyn uzasadniających odstępstwa – Generalnego Dyrektora Ochrony Środowiska lub regionalnego dyrektora ochrony środowiska (w stosunku do rezerwatu).

W odniesieniu do **parków krajobrazowych** ustawodawca sporządził listę 14 zakazów (art. 17 ust. 1), a w stosunku do **obszarów chronionego krajobrazu** listę bardzo podobnie sformułowanych 9 zakazów (art. 24 ust. 1), które mogą (ale nie muszą) być wprowadzone na ich terenie. Najważniejsze dla ochrony różnorodności biologicznej są zakazy:

- realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko w rozumieniu przepisów Ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (...) (pkt 1);
- umyślnego zabijania dziko występujących zwierząt, niszczenia ich nor, legowisk, innych schronień i miejsc rozrodu oraz tarlisk i złożonej ikry, z wyjątkiem amatorskiego połowu ryb oraz wykonywania czynności w ramach racjonalnej gospodarki rolnej, leśnej, rybackiej i łowieckiej (pkt 2);
- likwidowania i niszczenia zadrzewień śródpolnych, przydrożnych i nadwodnych, jeżeli nie wynikają z potrzeby ochrony przeciwpowodziowej lub zapewnienia bezpieczeństwa ruchu drogowego lub wodnego lub budowy, odbudowy, utrzymania, remontów lub naprawy urządzeń wodnych (pkt 3);
- dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody lub racjonalnej gospodarce rolnej, leśnej, wodnej lub rybackiej (pkt 6).

Powody nieobowiązywania zakazów są takie same jak w przypadku parków narodowych i rezerwatów.

Dla parków narodowych, rezerwatów i parków krajobrazowych sporządza się (w terminie 5 lat od dnia ich utworzenia) i realizuje **plany ochrony** (Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, art. 18 ust. 1). Umożliwiają one:

- wprowadzenie, indywidualnie dla każdego obiektu, zasad i sposobów prowadzenia działań ochronnych (w tym z zakresu czynnej ochrony przyrody¹⁰);
- określenie miejsc prowadzenia działań ochronnych w stosunku do cennych i chronionych elementów różnorodności biologicznej (działań uwzględniających ich potrzeby życiowe);
- opracowanie zasad korzystania z tych obiektów;
- ewentualnie – wskazanie stref stopniowania reżimów ochronnych (jeśli wprowadzono takie stopniowanie) bądź stref dopuszczalnych form użytkowania mających znaczenie dla ochrony różnorodności biologicznej.

W przypadku parków narodowych i rezerwatów istotne jest przede wszystkim to, że plan ochrony musi zawierać (art. 20 ust. 3):

- identyfikację oraz określenie sposobów eliminacji lub ograniczania istniejących i potencjalnych zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych oraz ich skutków (pkt 2);
- wskazanie obszarów ochrony ścisłej, czynnej i krajobrazowej (pkt 3);
- wskazanie obszarów i miejsc udostępnianych dla celów naukowych, edukacyjnych, turystycznych, rekreacyjnych, sportowych, amatorskiego połowu ryb i rybactwa oraz określenie sposobów ich udostępniania (pkt 5);
- wskazanie miejsc, w których może być prowadzona działalność wytwórcza, handlowa i rolnicza (art. 6).

Plan ochrony dla parku krajobrazowego zawiera (art. 20 ust. 4):

- identyfikację oraz określenie sposobów eliminacji lub ograniczania istniejących i potencjalnych zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych oraz ich skutków (pkt 2);
- wskazanie obszarów udostępnianych dla celów naukowych, edukacyjnych, turystycznych, rekreacyjnych, amatorskiego połowu ryb i dla innych form gospodarowania oraz określenie sposobów korzystania z tych obszarów (pkt 5).

¹⁰ Takie działania przedstawiono w rozdziale 4.

Do czasu ustanowienia tych planów dla parków narodowych i rezerwatów sporządza się dokument uproszczony – zadania ochronne (art. 22 ust. 4). One również muszą zawierać m.in.:

- *identyfikację i ocenę istniejących i potencjalnych zagrożeń wewnętrznych i zewnętrznych oraz sposoby eliminacji lub ograniczania tych zagrożeń i ich skutków* (pkt 1);
- *wskazanie obszarów objętych ochroną ścisłą, czynną oraz krajobrazową* (pkt 4).

Ponadto w planie ochrony parku narodowego, a do czasu jego sporządzenia w zadaniach ochronnych, ustala się (art. 12 ust. 2), które miejsca są udostępniane oraz jaka maksymalna liczba osób może w nich przebywać jednocześnie.

W stosunku do **pomników przyrody, stanowisk dokumentacyjnych, użytków ekologicznych i zespołów przyrodniczo-krajobrazowych** ustawa wprowadza możliwość (nie obowiązek) wprowadzenia zakazów z listy obejmującej 11 pozycji (art. 45 ust. 1). Dla ochrony różnorodności biologicznej najważniejsze są wśród nich zakazy:

- *niszczenia, uszkodzania lub przekształcania obiektu lub obszaru* (pkt 1);
- *dokonywania zmian stosunków wodnych, jeżeli zmiany te nie służą ochronie przyrody albo racjonalnej gospodarce rolnej, leśnej, wodnej lub rybackiej* (pkt 4);
- *umyślnego zabijania dziko występujących zwierząt, niszczenia nor, legowisk zwierzęcych oraz tarlisk i złożonej ikry, z wyjątkiem amatorskiego połowu ryb oraz wykonywania czynności związanych z racjonalną gospodarką rolną, leśną, rybacką i łowiecką* (pkt 9);
- *zbioru, niszczenia, uszkodzania roślin i grzybów na obszarach użytków ekologicznych, utworzonych w celu ochrony stanowisk, siedlisk lub ostoi roślin i grzybów chronionych* (pkt 10).

Powody nieobowiązywania zakazów są tożsame z tymi, które przyjęto dla wcześniej omówionych form ochrony.

Zakazy odnoszące się do **obszarów Natura 2000** mają charakter nie zakazów dotyczących konkretnych działań, a ogólnych zasad gospodarowania. Sformułowano je w art. 33:

Zabrania się, z zastrzeżeniem art. 34¹¹, podejmowania działań mogących, osobno lub w połączeniu z innymi działaniami, znacząco negatywnie oddziaływać na cele ochrony obszaru Natura 2000, w tym w szczególności:

- 1) pogorszyć stan siedlisk przyrodniczych lub siedlisk gatunków roślin i zwierząt, dla których ochrony wyznaczono obszar Natura 2000 lub*
- 2) wpłynąć negatywnie na gatunki, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000, lub*
- 3) pogorszyć integralność obszaru Natura 2000 lub jego powiązania z innymi obszarami.*

Te zasady postępowania obowiązują nie tylko w stosunku do oficjalnie zatwierdzonych i uznanych obszarów specjalnej ochrony ptaków, specjalnych obszarów ochrony siedlisk, obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty oraz do proponowanych oficjalnie przez Polskę obszarów mających znaczenie dla Wspólnoty, ale również w stosunku do innych obszarów, znajdujących się na zgłoszonych do Komisji Europejskiej *shadow lists* (listach „cieni”), przygotowywanych na ogół przez organizacje pozarządowe. Wynika to ze stanowiska Komisji Europejskiej, które jest w tej sprawie zgodne nie tylko z literą, ale i duchem dyrektywy siedliskowej. Kluczowe znaczenie ma jednak wyrok Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości w sprawie C-355/90 *Santona Marshes*, który należy traktować jako precedens i wykładnię prawa UE w tym zakresie: Trybunał stwierdził w nim, że państwo członkowskie nie może unikać obowiązku ochrony obszaru, który w świetle właściwych kryteriów zasługuje na taką ochronę, nie traktując go jako potencjalnego obszaru Natura 2000. Z uzasadnienia tego wyroku wynika, że obszary z *shadow lists* są objęte ochroną zgodnie z zasadą ostrożności¹².

Skutkiem zakazu negatywnego oddziaływania na cele ochrony na obszarach Natura 2000 jest konieczność każdorazowego rozważenia, czy planowane działanie (przedsięwzięcie lub przyjęcie dokumentu strategicznego) powinno być poddane ocenie oddziaływania pod kątem możliwości wystąpienia znaczącego negatywnego oddziaływania na obszary

¹¹ Art. 34 określa, w jakich przypadkach możliwe są odstępstwa od wymienionych tu zakazów. Szczegółowo do tych uwarunkowań z art. 34 należy się odnosić w ramach tzw. „naturowej” procedury oceny oddziaływania na środowisko, omówionej w rozdziale 4.

¹² Wysoka ranga zasady ostrożności wynika z art. 191 pkt 2 *Traktatu o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej*. Stanowi on, że polityka Wspólnoty w dziedzinie ochrony środowiska opiera się m.in. właśnie na zasadzie ostrożności (więcej o niej: w części II broszury „Zrównoważony rozwój a ochrona różnorodności biologicznej”).

Natura 2000. W *Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* konieczność takiego podejścia wynika z art. 33 ust. 3:

Projekty polityk, strategii, planów i programów oraz zmian do takich dokumentów a także planowane przedsięwzięcia, które mogą znacząco oddziaływać na obszar Natura 2000, a które nie są bezpośrednio związane z ochroną obszaru Natura 2000 lub obszarów, o których mowa w ust. 2, lub nie wynikają z tej ochrony, wymagają przeprowadzenia odpowiedniej oceny oddziaływania na zasadach określonych w ustawie z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko.

Procedurę oceny oddziaływania na środowisko omówiono w rozdziale 4.

Uszczegółowieniem ogólnych zasad dotyczących obszarów Natura 2000 są **plany zadań ochronnych lub plany ochrony**, sporządzane odrębnie dla każdego obszaru. Szczególnie istotne w kontekście omawianego tu zagadnienia jest to, że plany te mają zawierać m.in.:

- *identyfikację istniejących i potencjalnych zagrożeń dla zachowania właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt i ich siedlisk będących przedmiotami ochrony;*
- *wskazania do zmian w istniejących studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, planach zagospodarowania przestrzennego województw oraz planach zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej dotyczące eliminacji lub ograniczenia zagrożeń wewnętrznych lub zewnętrznych, jeżeli są niezbędne dla utrzymania lub odtworzenia właściwego stanu ochrony siedlisk przyrodniczych oraz gatunków roślin i zwierząt, dla których ochrony wyznaczono obszar Natura 2000.*

Więcej o planach ochrony dla różnych form ochrony przyrody napisano w rozdziale 3.

Dbanie o wprowadzanie w życie tych ogólnych zasad gospodarowania na obszarach Natura 2000 oraz ich uszczegółowienie (dostosowanie do poszczególnych obszarów), a więc dbanie o obecność i zadowalający stan ważnych dla różnorodności biologicznej gatunków i siedlisk – to właśnie zarządzanie ochroną różnorodności biologicznej.

Ważne dla gospodarowania na obszarach przyrodniczo cennych są zasady odnoszące się do **dopuszczalnych kierunków gospodarowania na obszarach Natura 2000**. Zgodnie z art. 36 wyżej wymienionej ustawy na obszarach Natura 2000 ograniczeniu nie podlega działalność związana z utrzymaniem urządzeń i obiektów służących bezpieczeństwu przeciwpowodziowemu oraz działalność gospodarcza (rolna, leśna, łowiecka i rybacka), a także amatorski połów ryb. Warunkiem jest to, by nie zagrażały one zachowaniu siedlisk przyrodniczych i siedlisk roślin lub zwierząt oraz by nie wpływały w sposób istotny negatywnie na gatunki roślin i zwierząt, dla których ochrony został wyznaczony obszar Natura 2000 (czyli jeśli spełnione są zasady ogólne). W praktyce zakres i możliwości prowadzenia takiej działalności zależy od planów zadań ochronnych lub planów ochrony, jeśli zostały one już przygotowane. W odniesieniu do tych obszarów Natura 2000, które w całości bądź częściowo pokrywają się z parkami narodowymi i/lub rezerwatami, prowadzenie wymienionych rodzajów działalności jest dozwolone wyłącznie w takim zakresie, w jakim nie narusza to zakazów obowiązujących w tych dwóch krajowych formach ochrony, zapisanych w ustawie i planach ochrony.

Za **obszary przyrodniczo cenne** (a więc obszary, na których różnorodność biologiczna jest szczególnie ważna) trzeba uznać również wszystkie tereny ważne dla chronionych gatunków, niezależnie od tego, czy są objęte obszarowymi formami ochrony, czy nie. Są to przede wszystkim strefy ochrony, ustalone (zgodnie z art. 46 ust. 3) w celu ochrony ostoi i stanowisk określonych gatunków roślin lub grzybów objętych ochroną gatunkową lub ochrony ostoi, miejsc rozrodu i regularnego przebywania zwierząt objętych ochroną gatunkową. W takich przypadkach istotne są zasady postępowania w stosunku do tych gatunków, sformułowane w *Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* jako ogólne listy zakazów, które mogą być wprowadzone dla ochrony dziko występujących roślin lub grzybów (art. 51 ust. 1 i 1a) oraz zwierząt (art. 52 ust. 1) objętych ochroną gatunkową¹³.

¹³ Więcej napisano o ochronie gatunkowej w broszurze „Podstawy prawne ochrony różnorodności biologicznej”.

Specyficznym rodzajem terenów, na których ochrona różnorodności biologicznej i zarządzanie nią mają wielkie znaczenie dla funkcjonowania całości przyrody, są **korytarze ekologiczne**. Są to tereny łączące obszary o najwyższych wartościach przyrodniczych, głównie doliny rzeczne oraz ciągi zadrzewień i zakrzaczeń, umożliwiające migracje roślin i zwierząt. Choć *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* nie wskazuje zasad odnoszących się do takich obszarów, to jednak w art. 5 pkt. 2 potwierdza ich znaczenie, a w art. 29 ust. 9 pkt. 2 stanowi, że w zakresie działań ochronnych przewidywanych w planach ochrony dla obszarów Natura 2000 można – jeśli, jest to zasadne – zaplanować utrzymanie korytarzy ekologicznych łączących obszary Natura 2000. Na potrzebę odpowiedniego zagospodarowywania takich terenów i ochrony ich wartości przyrodniczych (by mogły pełnić funkcje istotne dla dzikich gatunków) zwracają także uwagę dyrektywa siedliskowa (art. 10) oraz najważniejsze konwencje przyrodnicze: *Konwencja o różnorodności biologicznej* (art. 8), *Konwencja Berneńska* (art. 4) i *Konwencja Bońska* (art. 2).

Choć wiele zasad gospodarowania na obszarach chronionych (w tym na obszarach Natura 2000) i zasad ochrony gatunkowej ma bardzo ogólny charakter, to ich przestrzeganie jest kontrolowane przez organy sprawujące nadzór nad chronionymi obszarami i ochroną gatunkową. **Umyślne nieprzestrzeganie zakazów** zapisanych w ustawie lub (bardziej szczegółowo) w planach ochrony jest traktowane jako wykroczenie i zagrożone karami wymierzonymi zgodnie z zapisami *Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* (art. 127–132) na podstawie *Kodeksu postępowania w sprawach o wykroczenia*. Jeżeli działania na obszarze Natura 2000 zostaną (lub zostały) podjęte bez przeprowadzenia oceny oddziaływania na środowisko lub oceny oddziaływania na obszar Natura 2000, to właściwy organ (regionalny dyrektor ochrony środowiska, a na obszarach morskich – dyrektor właściwego urzędu morskiego) nakaze ich natychmiastowe wstrzymanie i podjęcie, w wyznaczonym terminie, czynności niezbędnych do przywrócenia poprzedniego stanu danego obszaru, jego części lub chronionych na nim gatunków.

Warto na koniec przypomnieć, w kontekście zasad gospodarowania na obszarach cennych przyrodniczo, **rolę usług ekosystemowych** świadczonych przez te obszary, stanowiące ostoje różnorodności biologicznej. Choć nie zawsze takie obszary podlegają formalnej ochronie, to decydując o ich zagospodarowaniu i zarządzając nimi, trzeba uwzględnić nie tylko ich wartość przyrodniczą, ale też świadczone przez nie usługi ekosystemowe. W wielu wypadkach jest to niestety niedoceniane przez jednostki samorządu terytorialnego. Przykładem dobrych praktyk (w odniesieniu do miast) są propozycje dla samorządów lokalnych opracowywane w ramach projektu „Usługi ekosystemów” prowadzonego przez Fundację Sendzimira¹⁴.

¹⁴ <http://www.uslugiekosystemow.pl/>

3. PROCEDURY PLANISTYCZNE W ZARZĄDZANIU OCHRONĄ RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Skuteczne przeciwdziałanie wszystkim zagrożeniom dla różnorodności biologicznej i wszędzie, gdzie mogą one wystąpić, nie jest możliwe. Wysiłki na rzecz eliminacji zagrożeń skupia się więc przede wszystkim na obszarach uznawanych za najistotniejsze dla zachowania różnorodności biologicznej. Koncentruje się je na terenach o najwyższych walorach przyrodniczych i tam, gdzie występują te elementy przyrody, które są szczególnie zagrożone wyginieciem, a przy tym decydują o jej funkcjonowaniu.

Jednym ze sposobów przeciwdziałania zagrożeniom oraz skutecznego zarządzania ochroną różnorodności biologicznej są działania planistyczne. W dziedzinie ochrony przyrody są to działania na szczeblach krajowym i lokalnym. Na szczeblu krajowym najważniejsze jest pod tym względem przygotowanie *Krajowej strategii ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z programem działań* i nowelizowanie jej (do czego zobowiązane są państwa sygnatariusze *Konwencji o różnorodności biologicznej*) oraz wprowadzanie w życie zapisanych tam zasad i działań. Bardzo duże znaczenie ma też włączanie zagadnienia ochrony różnorodności biologicznych do strategii sektorowych, w tym do *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju*¹⁵, i dbanie o ich realizację bez uszczerbku dla różnorodności biologicznej. Na szczeblu lokalnym szczególnie ważne są natomiast plany ochrony przygotowywane dla parków narodowych, rezerwatów przyrody, parków krajobrazowych i obszarów Natura 2000 oraz na szczeblu regionalnym i lokalnym plany zagospodarowania przestrzennego dla różnych jednostek administracyjnych (województw, gmin, miast).

KRAJOWA STRATEGIA OCHRONY RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Dotychczas podstawowym dokumentem służącym ochronie różnorodności biologicznej i zarządzaniu nią na szczeblu krajowym była *Krajowa strategia ochrony i zrównoważonego*

¹⁵ 16 stycznia 2013 r. Rada Ministrów podjęła uchwałę w sprawie przyjęcia *Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju*. Dokument dostępny na stronie Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju: http://www.mir.gov.pl/rozwoj_regionalny/polityka_przestrzenna/kpzk/strony/koncepcja_przestrzennego_zagospodarowania_kraju.aspx

użytkowania różnorodności biologicznej wraz z programem działań na lata 2007-2013, zatwierdzona przez Radę Ministrów 26 października 2007 roku.

Rok 2013 już minął. Tymczasem podczas spotkania stron *Konwencji o różnorodności biologicznej* w Nagoi (Japonia) w 2010 r. przyjęto światowy *Strategiczny Plan Ochrony Różnorodności Biologicznej w latach 2011–2020*, zobowiązujący strony Konwencji do wdrożenia zatwierdzonych wówczas 5 celów strategicznych i 20 celów operacyjnych (ang. Aichi Targets¹⁶) prezentujących wizję stanu różnorodności biologicznej i główne zadania do wykonania na jej rzecz do 2020 roku. Ponadto w 2011 r. UE przyjęła w tej dziedzinie nową strategię¹⁷. Mimo to nie ma jeszcze w Polsce nowego dokumentu strategicznego dotyczącego ochrony różnorodności biologicznej. W sierpniu 2013 r. Ministerstwo Środowiska rozpoczęło dopiero procedurę przygotowawczą do jego opracowania. Nowy dokument będzie miał jednak zmieniony tytuł: *Program ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z planem działań na lata 2014-2020*, a to z powodu zmiany nazewnictwa w systemie dokumentów strategicznych w naszym kraju¹⁸. W nowym dokumencie bardzo ważnymi elementami mają być: efektywne zarządzanie zasobami środowiska przyrodniczego oraz różne aspekty ochrony i zarządzania stanem różnorodności biologicznej. W dotychczasowej *Krajowej strategii...* wizję Polski w odniesieniu do sfery przyrodniczej sformułowano następująco:

Cały obszar Polski, w tym polskie obszary morskie, cechować będzie się dobrym stanem środowiska przyrodniczego, umożliwiającym zachowanie pełnego bogactwa różnorodności biologicznej polskiej przyrody oraz trwałości i równowagi procesów przyrodniczych – tereny o najwyższych walorach przyrodniczych objęte będą skuteczną ochroną prawną i połączone systemem funkcjonujących korytarzy ekologicznych. Jednocześnie stworzone zostaną i funkcjonować będą mechanizmy prawne, organizacyjne i ekonomiczne zapewniające zachowanie różnorodności biologicznej i jej racjonalne użytkowanie. Dla znaczącej części obszaru kraju, lokalne walory przyrodnicze mogą być jednym z podstawowych „kół zamachowych” rozwoju społeczno-gospodarczego, co w powiązaniu z rozwojem strategicznym obszarów życia człowieka przyczyni się do poprawy poziomu życia mieszkańców. Społeczeństwo cechować się będzie

¹⁶ <http://www.cbd.int/sp/targets/>

¹⁷ Pełny tytuł: *Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów: Nasze ubezpieczenie na życie i nasz kapitał naturalny – unijna strategia ochrony różnorodności biologicznej na okres do 2020 r.* Bruksela, dnia 3.5.2011, KOM(2011) 244, wersja ostateczna. Patrz: przypis 2.

¹⁸ Wstępny projekt dokumentu *Program ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej wraz z Planem działań na lata 2014-2020*, który ma być docelowo zatwierdzony przez Radę Ministrów, zaprezentowano podczas międzyresortowej konferencji na temat kierunków polityki różnorodności biologicznej w Polsce, zorganizowanej przez Ministerstwo Środowiska w dniach 7–8 kwietnia 2014 r.

znacznie większą wrażliwością przyrodniczą i świadomością ekologiczną, co przejawiać się będzie także w aktywnej działalności organizacji społecznych.

PLANY OCHRONY DLA PARKÓW NARODOWYCH, REZERWATÓW I PARKÓW KRAJOBRAZOWYCH

Podstawowym dokumentem planującym ochronę przyrody na terenie parków narodowych, rezerwatów przyrody i parków krajobrazowych jest plan ochrony. *Ustawa z dnia 16 kwietnia o ochronie przyrody* stwierdza, że do czasu zatwierdzenia planu ochrony dla parku narodowego i rezerwatu przygotowuje się zadania ochronne, a więc uproszczone dokumenty zawierające wykazy najpilniejszych zadań.

Plan ochrony dla parku narodowego przygotowuje dyrektor parku narodowego. Minister właściwy do spraw środowiska ustanawia, w drodze rozporządzenia, plan ochrony dla parku narodowego w terminie 6 miesięcy od dnia otrzymania projektu planu. Może też odmówić jego ustanowienia, jeżeli projekt planu jest niezgodny z celami ochrony przyrody.

Plan ochrony dla rezerwatu przyrody przygotowuje regionalny dyrektor ochrony środowiska lub, po uzgodnieniu z tym organem, zarządzający rezerwatem albo sprawujący nadzór nad rezerwatem. Regionalny dyrektor ochrony środowiska ustanawia, w formie zarządzenia, plan ochrony dla rezerwatu przyrody w terminie 6 miesięcy od dnia otrzymania projektu planu.

Plan ochrony dla parku krajobrazowego sporządza dyrektor parku krajobrazowego lub dyrektor zespołu parków krajobrazowych. Sejmik województwa, po uzgodnieniu z regionalnym dyrektorem ochrony środowiska, ustanawia plan ochrony w drodze uchwały w terminie 6 miesięcy od dnia otrzymania projektu planu (albo odmawia jego ustanowienia, jeżeli projekt planu jest niezgodny z celami ochrony przyrody).

Zapisy *Ustawy z dnia 16 kwietnia o ochronie przyrody* dotyczące zarządzania różnorodnością biologiczną, a wchodzące w zakres tych planów, przedstawiono w rozdziale 2.

PLANY OCHRONY DLA OBSZARÓW NATURA 2000

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody przewiduje, że dla obszarów Natura 2000 przygotowuje się dwa rodzaje planów:

- plany zadań ochronnych (PZO) – na 10 lat;
- plany ochrony (PO) – na 20 lat.

Wszystkie obszary Natura 2000 (a utworzono ich w Polsce już niemal 1000) powinny z czasem mieć plany zadań ochronnych. Proces zatwierdzania gotowych tego typu planów trwa – wiele obszarów nie ma jednak i w najbliższym czasie jeszcze nie będzie miało tych planów¹⁹. Przygotowywanie ich jest bardzo kosztowne, stąd niemożność przygotowania ich wszystkich w krótkim czasie. Plany ochrony (dokumenty znacznie bardziej szczegółowe, a więc i bardziej pracochłonne i droższe) będą opracowane tylko dla niektórych, wybranych obszarów lub ich fragmentów.

Ponadto:

- dla obszaru Natura 2000 lub jego części pokrywającej się z krajową formą ochrony przyrody (rezerwatem przyrody, parkiem narodowym, parkiem krajobrazowym) plan ochrony dotyczący Natury 2000 można ująć w planie ochrony parku lub rezerwatu;
- dla nadleśnictwa położonego na obszarze Natura 2000 plan ochrony dotyczący Natury 2000 może być ujęty w planie urządzenia lasu (przepisy o sporządzaniu planu urządzenia lasu nie zostały jednak jeszcze w pełni dostosowane do tych obowiązujących na obszarach Natura 2000).

Wynika z tego, że dotychczasowe plany muszą zostać poszerzone o zagadnienia związane z ochroną tych elementów różnorodności biologicznej, które zdecydowały o włączeniu obszarów do sieci Natura 2000.

¹⁹ Zarządzenia ustanawiające plany zadań ochronnych wraz z ich uzasadnieniami są upubliczniane na internetowych stronach regionalnych dyrekcji ochrony środowiska (w ich biuletynach informacji publicznej).

Projekt planu zadań ochronnych i projekt planu ochrony dla obszaru Natura 2000 sporządza sprawujący nadzór nad obszarem Natura 2000, czyli regionalny dyrektor ochrony środowiska, dyrektor parku narodowego lub dyrektor urzędu morskiego (dla obszarów położonych na morzu). Regionalny dyrektor ochrony środowiska ustanawia, w formie zarządzenia (aktu prawa miejscowego), plan zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000. Minister właściwy do spraw środowiska ustanawia natomiast, w drodze rozporządzenia, plan ochrony dla obszaru Natura 2000 lub jego części.

Planowanie ochrony obszaru Natura 2000 polega na planowaniu ochrony tych (i tylko tych) gatunków i ekosystemów (siedlisk przyrodniczych), które uznano za przedmioty ochrony w obrębie danego obszaru. Listy gatunków i siedlisk, które uznaje się za przedmioty ochrony na obszarach Natura 2000 zawiera odpowiednie rozporządzenie Ministra Środowiska²⁰. W każdym przypadku planowanie ochrony dla poszczególnych obszarów Natura 2000 musi się opierać na tych samych założeniach i zasadach. Tylko wtedy planowanie ich ochrony może być narzędziem skutecznym.

Co uznaje się za przedmioty ochrony w obrębie poszczególnych typów obszarów Natura 2000 (obszarów siedliskowych i ptasich)?

Obszary siedliskowe

Artykuł 6(1) dyrektywy siedliskowej wymaga *zastosowania koniecznych środków ochronnych odpowiadających wymaganiom siedlisk przyrodniczych z załącznika I dyrektywy oraz gatunków z załącznika II dyrektywy, występujących na obszarze*. Oznacza to, że przedmiotami ochrony (i planowania ochrony) są znajdujące się tam:

- wszystkie te typy ekosystemów (siedlisk przyrodniczych), które zostały wymienione w załączniku dyrektywy siedliskowej i powtórzone w polskim prawie w rozporządzeniu Ministra Środowiska;
- wszystkie te gatunki roślin i zwierząt innych niż ptaki, które wymieniono w załączniku II dyrektywy siedliskowej i powtórzone w rozporządzeniu Ministra Środowiska.

Powszechnie przyjmuje się jednak, że za przedmioty ochrony na poszczególnych obszarach Natura 2000 uznaje się przede wszystkim te gatunki i siedliska, których występowanie zdecydowało o powołaniu obszaru Natura 2000; nie dotyczy to jednak siedlisk i gatunków, których występowanie na danym obszarze ma charakter marginalny.

²⁰ Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 13 kwietnia 2010 r. w sprawie siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, a także kryteriów wyboru obszarów kwalifikujących się do uznania lub wyznaczenia jako obszary Natura 2000 (z późn. zm.).

Obszary ptasie

Na obszarze ptasim przedmiotami ochrony są – zgodnie z dyrektywą ptasią UE – te gatunki ptaków, dla których dany obszar jest najbardziej odpowiedni. Rozporządzenie Ministra Środowiska w sprawie wyznaczenia obszarów specjalnej ochrony ptaków stanowi, że przedmiotami ochrony na obszarze Natura 2000 są gatunki ptaków:

- wymienionych w załączniku I do dyrektywy ptasiej;
- migrujących, których lista gatunków jest wymieniona w rozporządzeniu;

i jednocześnie tych, dla których na danym obszarze stwierdzono, że spełniony jest co najmniej jeden z warunków wymienionych poniżej:

- występowanie co najmniej 1% lęgowej populacji krajowej gatunku;
- regularne występowanie co najmniej 1% przelotnej populacji gatunku wędrownego;
- regularne występowanie co najmniej 20 000 osobników jednego lub wielu gatunków wędrownych ptaków wodno-błotnych podczas wędrówek lub zimowania lub co najmniej 10 000 par jednego lub wielu wędrownych gatunków ptaków morskich;
- regularne występowanie w sumie co najmniej 5000 bocianów białych, 3000 żurawi lub 3000 ptaków drapieżnych w całym okresie migracji wiosennej lub jesiennej;
- jest to jeden z 10 najważniejszych krajowych obszarów gniazdowania gatunków zagrożonych w Polsce;
- regularne występowanie gatunku zagrożonego w skali globalnej.

Długofalowym celem każdego planu ochrony obszaru Natura 2000 musi być **osiągnięcie właściwego stanu ochrony** występujących w jego obrębie przedmiotów ochrony. Temu celowi muszą być podporządkowane cele operacyjne, możliwe do osiągnięcia w okresie 10- czy 20-letnim (zależnie od tego, czy dotyczy to planu zadań ochronnych, czy planu ochrony). W planach zapisuje się więc takie działania z zakresu ochrony czynnej, jakie powinny być podejmowane na rzecz realizacji celów w nich nakreślonych; zapisuje się także informacje o niezbędnych (również z tego względu) modyfikacjach metod gospodarowania lub o utrzymaniu metod gospodarowania w siedliskach przyrodniczych i siedliskach gatunków. W planach zadań ochronnych lub w planach ochrony dla obszarów Natura 2000 nie zapisuje się jednak konkretnych zakazów, ale precyzuje się, jakiego typu działania mogą zostać uznane za działania mogące (osobno lub w połączeniu z innymi działaniami) znacząco negatywnie oddziaływać na cele ochrony obszaru Natura 2000 (czyli negatywnie oddziaływać na występujące tam przedmioty ochrony), co – zgodnie z *Ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* – jest uznawane za podstawową zasadę odnoszącą się do gospodarowania na obszarach Natura 2000).

Wyjaśnienia wymaga znaczenie określenia „stan właściwy”. Precyzyjnie wyjaśniono to w dyrektywie siedliskowej. W niewielkim uproszczeniu można to wyjaśnić następująco:

Stan ochrony siedliska przyrodniczego zostanie uznany za właściwy, jeżeli naturalny zasięg tego siedliska i obszary, na których ono występuje w obrębie tego zasięgu są stałe lub się powiększają, a szczególna struktura i funkcje konieczne do jego długotrwałego zachowania istnieją i prawdopodobnie będą istnieć w dającej się przewidzieć przyszłości, ponadto stan ochrony typowych dla tego siedliska gatunków jest właściwy. Za właściwy stan ochrony gatunków uznaje się natomiast stan, w którym dynamika liczebności populacji gatunku wskazuje na to, że utrzymuje się on jako trwały składnik swoich siedlisk, przy czym jego naturalny zasięg nie zmniejsza się i nic nie wskazuje na to, by się zmniejszył w dającej się przewidzieć przyszłości, a ponadto istnieje i najprawdopodobniej będzie nadal istnieć siedlisko wystarczające do utrzymania populacji tego gatunku przez dłuższy czas.

Procedura przygotowywania planów zadań ochronnych i planów ochrony dla obszarów Natura 2000 ma być uspołeczniona, *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* stanowi, że sporządzający projekty planów zadań ochronnych i projekty planów ochrony są zobowiązani do zapewnienia udziału społeczeństwa (na zasadach i w trybie określonym *Ustawą z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko*²¹). W procedurze powinni więc brać udział nie tylko specjaliści przyrodniczy i urzędnicy odpowiedzialni za te obszary, ale i przedstawiciele społeczeństwa, zwłaszcza właściciele i użytkownicy gruntów położonych na obszarach Natura 2000, prowadzący działalność w obrębie chronionych siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków, a także przedstawiciele lokalnych samorządów i organizacji pozarządowych działających na tych terenach. Mają oni możliwość zgłaszania wniosków i ustosunkowania się do proponowanych działań (więcej o udziale społecznym w procedurach przygotowywania tych planów: w broszurze „Obywatele wobec ochrony różnorodności biologicznej”).

Aspekty gospodarcze, społeczne i kulturowe wiążące się z obszarami Natura 2000 nie mogą mieć zasadniczego wpływu na ustalenia planów ochrony, bo taki wpływ mogą mieć jedynie względy natury przyrodniczej, a więc wymogi ochrony gatunków i siedlisk będących przedmiotami ochrony na tych terenach. W planach znajdują one jednak odzwierciedlenie wówczas, gdy zajdzie potrzeba wskazania modyfikacji stosowanych metod gospodarowania lub wymagających utrzymania określonych metod gospodarowania w występujących na tych terenach siedliskach przyrodniczych i siedliskach gatunków.

W przygotowywaniu planów wykonywanych dla obszarów Natura 2000 dużą rolę odgrywa **monitoring przyrodniczy**. Jeżeli z monitoringu stanu różnorodności biologicznej

²¹ *Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko*. Tekst jednolity z 2013 r.: <http://isip.sejm.gov.pl/Download?id=WDU20081991227&type=3>

na obszarach Natura 2000 wynika, że działania przewidziane w planach są nieskuteczne (podobnie jak po uzyskaniu nowych informacji o występowaniu przedmiotów ochrony sieci Natura 2000), to dane z monitoringu stają się podstawą rewizji tych planów. Chociaż plany przygotowuje się na 10 lub 20 lat, to w takich przypadkach plany powinny być dostosowane do zmienionej sytuacji. Modyfikowanie planów pod wpływem wyników monitorowania nazywa się planowaniem adaptacyjnym.

Zmiany planów mogą być także skutkiem pojawienia się nowych możliwości ochrony przedmiotów ochrony lub istotnymi zmianami uwarunkowań ochrony.

W celu stworzenia podstaw zarządzania ochroną najbardziej zagrożonych elementów różnorodności biologicznej przygotowuje się również **plany ochrony wybranych szczególnie zagrożonych gatunków lub określonych grup organizmów żywych**.

Poza omawianymi powyżej planami duże znaczenie dla zachowania różnorodności biologicznej ma **planowanie przestrzenne**, a więc przygotowywanie:

- regionalnych i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, określających przeznaczenie oraz warunki zagospodarowania i zabudowy terenu, a także rozmieszczenie inwestycji celu publicznego;
- studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, wykonywanych dla gmin i kreujących ich politykę przestrzenną;
- towarzyszących planom procedur środowiskowych, z którymi wiąże się przygotowywanie opracowań ekofizjograficznych określających podstawy środowiskowe przygotowywania tych planów i prognoz oddziaływania na środowisko zawartych w nich ustaleń.

Ustalenia studiów uwarunkowań i planów zagospodarowania przestrzennego wywierają ogromny wpływ na użytkowanie przestrzeni, a tym samym na procesy w niej zachodzące. Ważne jest zatem, by w dostateczny sposób uwzględniano w nich potrzebę ochrony różnorodności biologicznej i właściwie oceniano prawdopodobieństwo ewentualnych negatywnych oddziaływań na nią. Zgodnie z *Ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*, miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego i plan urządzenia lasu nie mogą być sprzeczne z planem ochrony sporządzonym dla obszaru Natura 2000. Tak więc – jeśli taki plan ochrony jest już zatwierdzony – to zawarte w nim ustalenia i wskazówki powinny być uwzględnione w towarzyszących planowaniu procedurach środowiskowych, a brak sprzeczności z tymi ustaleniami powinien być wykazany w prognozie ich oddziaływania na środowisko. Przygotowanie planów ochrony dla obszarów Natura 2000 może też być (w niektórych przypadkach będzie musiało być) podstawą do aktualizacji zatwierdzonych już dokumentów planistycznych z zakresu planowania przestrzennego.

4. ZARZĄDZANIE OCHRONĄ RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ POPRZECZ MINIMALIZACJĘ ZAGROZEŃ DLA PRZYRODY

Ochrona różnorodności biologicznej nie może być skuteczna bez przeciwdziałania występowaniu zagrożeń, co należy robić już na etapie działań planistycznych (omówionych w rozdziale 3), a także bez minimalizowania – jeśli to tylko możliwe – wszystkich zagrożeń, których nie da się uniknąć i kompensowania strat.

Ograniczaniu i minimalizowaniu skutków negatywnych oddziaływań na stan różnorodności biologicznej, a więc zagrażających ochronie jej bogactwa (ale oddziaływań potencjalnych, które mogą wystąpić dopiero w przyszłości), służą przede wszystkim procedury związane z szeroko pojętym systemem **ocen oddziaływania na środowisko**. Ocenia się w nich możliwe zagrożenia oraz proponuje sposoby ograniczania i minimalizowania potencjalnych negatywnych oddziaływań na wszystkie elementy środowiska. Przez lata ocena potencjalnych zagrożeń dla przyrody, podobnie jak zagrożeń dla zdrowia ludzi, była jednym z najsłabszych elementów tych ocen. Wykonujący je specjaliści skupiali się na oddziaływaniach na stan i zasoby wód, na stan powietrza, a także na hałasie itd., natomiast zagrożenia dla przyrody ożywionej były dla nich mniej ważne, oceniali je też mniej profesjonalnie lub wręcz pomijali. Działo się tak, ponieważ organy ochrony środowiska nie wymagały od autorów ocen konkretnych informacji na temat walorów przyrodniczych miejsc objętych prognozowanymi oddziaływaniami. Nie angażowano zatem w procedury ocen oddziaływania na środowisko specjalistów mających wiedzę o funkcjonowaniu przyrody. Znaczne wzmocnienie przyrodniczego elementu ocen oddziaływania na środowisko nastąpiło w Unii Europejskiej w momencie ustanowienia sieci Natura 2000 i regulujących jej funkcjonowanie przepisów (a w Polsce od czasu akcesji do UE i wdrażania systemu prawnego UE do naszego systemu prawnego), które nie tylko zaczęły wymuszać wykonywanie profesjonalnych ocen odnoszących się do różnorodności biologicznej obszarów Natura 2000, ale również wspomagały upowszechnianie wiedzy o potrzebie i wadze takich ocen oraz o dobrych praktykach z tego zakresu.

Istnieją jednak negatywne oddziaływania, których skutki już można dostrzec. Ich minimalizowanie czy usuwanie wymaga działań określanych jako **czynna ochrona przyrody**. Ogranicza ona lub eliminuje negatywne oddziaływania i stwarza przyrodzie lepsze warunki do samoregeneracji.

By móc minimalizować lub eliminować zagrożenia dla różnorodności biologicznej, trzeba przede wszystkim odróżniać zagrożenia od ich skutków, a także wiedzieć, w jakich przypadkach należy im przeciwdziałać, a w jakich nie; trzeba też umieć rozpoznawać symptomy negatywnych zmian w środowisku przyrodniczym. Jako zagrożenia dla różnorodności biologicznej przyjęto traktować te oddziaływania (związane z aktywnością gospodarczą człowieka, w tym z zagospodarowaniem i użytkowaniem przestrzeni), które wpływają negatywnie na stan siedlisk przyrodniczych i gatunków, przede wszystkim podlegających ochronie jako szczególnie zagrożone wyginięciem lub wywierających duży wpływ na funkcjonowanie najważniejszych ekosystemów. Do prawidłowej identyfikacji zagrożeń niezbędna jest zatem bogata wiedza o funkcjonowaniu gatunków flory i fauny oraz siedlisk przyrodniczych (a więc całych ekosystemów), a także o zależnościach między nimi, bo to one decydują o reakcjach organizmów na zagrożenia. Z powodu ogromnego zróżnicowania przyrody taka wiedza jest domeną różnych specjalistów – botaników, zoologów, ekologów itd. Konieczne jest więc korzystanie z wiedzy ich wszystkich.

Więcej informacji o zagrożeniach dla różnorodności biologicznej, w tym na obszarach Natura 2000, znajduje się w broszurze „Zagrożenia dla różnorodności biologicznej”.

4.1. OCENY ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO JAKO INSTRUMENT OCHRONY RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Ocena oddziaływania na środowisko to praktyczny sposób wdrażania najważniejszych zasad zrównoważonego rozwoju: zasady profilaktyki (prewencji), zasady przezorności ekologicznej, zasady „zanieczyszczający płaci”, zasady wysokiego poziomu ochrony, zasady usuwania szkód u źródła (więcej o nich: w broszurze „Zrównoważony rozwój a ochrona różnorodności biologicznej”). Te pięć zasad zapisano w *Traktacie o Funkcjonowaniu Unii Europejskiej* jako podstawowe zasady wspólnotowego prawa ochrony środowiska i dlatego w UE przywiązuje się bardzo dużą wagę do rzetelnego wykonywania tych ocen.

Zgodnie z definicją sformułowaną przed laty w Instytucie na rzecz Ekorozwoju, **ocena oddziaływania na środowisko** to systemowa, powtarzalna i interdyscyplinarna procedura pozwalająca na zidentyfikowanie wszelkich prawdopodobnych oddziaływań danego przedsięwzięcia (lub planu czy programu) na środowisko przyrodnicze, społeczne i kulturowe, a zawierająca także propozycje rozwiązań alternatywnych, oraz możliwych

do zastosowania działań eliminujących lub minimalizujących (również rekompensujących) negatywne skutki, uwzględniająca ponadto udział społeczeństwa zarówno w identyfikacji zagrożeń, jak i w procesie podejmowania decyzji. Tak więc jest to procedura umożliwiająca zarządzanie ryzykiem środowiskowym.

Są dwa główne rodzaje ocen oddziaływania na środowisko: **oceny wykonywane dla konkretnych (indywidualnych) przedsięwzięć** (tzw. OOS) i **oceny strategiczne**, które dotyczą potencjalnych skutków wdrażania postanowień dokumentów strategicznych: polityk, strategii, planów i programów. W obu rodzajach ocen uwzględnia się oddziaływania na różnorodność biologiczną, w tym (na obszarze UE) na sieć Natura 2000.

Szczególnym rodzajem ocen są **oceny „naturowe”**²², czyli dotyczące wyłącznie wpływu na przyrodę obszarów Natura 2000. Wprowadzone zostały one poprzez dyrektywę siedliskową, która nakazuje wykonywanie ocen oddziaływania na przyrodę obszarów Natura 2000 dla wszystkich planów i przedsięwzięć, których realizacja może znacząco oddziaływać na te obszary. Są one wykonywane wówczas, gdy odnoszą się do działań i przedsięwzięć niepodlegających przepisom o „standardowych” ocenach oddziaływania na środowisko (obejmujących wszystkie komponenty środowiska i wykonywanych jedynie dla przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko).

Te trzy rodzaje ocen omówiono dalej.

Innym specyficznym rodzajem ocen oddziaływania na środowisko są **postępowania w sprawie transgranicznego oddziaływania**. Dotyczą one oddziaływań przedsięwzięć podejmowanych na terytorium jednego państwa (na którym jest źródło zagrożenia) na terytoria innych państw (będących stroną narażoną), mogących tym samym powodować tam znaczące negatywne skutki dla środowiska (w tym oczywiście i dla różnorodności biologicznej). Takie postępowania przeprowadza się zarówno dla planowanych przedsięwzięć o dużej skali lub lokalizowanych blisko granic państw, jak i dla projektów polityk, strategii, planów i programów, których ewentualna realizacja może skutkować takimi oddziaływaniami. Potrzebę ewentualnego wykonania takiej oceny (według jednej z trzech wymienionych wyżej procedur) ustala się odrębnie w każdym przypadku.

Postępowanie w sprawie transgranicznego oddziaływania jest wynikiem *Konwencji o ocenach oddziaływania na środowisko w kontekście transgranicznym z 1991 r.* (Konwencji z Espoo)²³, podpisanej przez państwa członkowskie Europejskiej Komisji Gospodarczej Organizacji Narodów Zjednoczonych (rozszerzonej następnie na inne państwa członkow-

²² Niekiedy zwane ocenami siedliskowymi lub ocenami habitatowymi.

²³ Tekst Konwencji: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU19990961110>

skie ONZ). Jej stroną i jednym z inicjatorów jest Polska. W takich postępowaniach wpływ na obszary Natura 2000 jest uwzględniany jedynie w odniesieniu do państw UE.

PODSTAWY PRAWNE OCEN ODDZIAŁYWANIA NA ŚRODOWISKO W UNII EUROPEJSKIEJ I W POLSCE

W Unii Europejskiej system prawny ocen oddziaływania na środowisko regulowany jest głównie:

- *Dyrektywą 2011/92/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie oceny skutków wywieranych przez niektóre przedsięwzięcia publiczne i prywatne na środowisko*²⁴ (dyrektywę EIA);
- *Dyrektywą 2001/42/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 27 czerwca 2001 r. w sprawie oceny wpływu niektórych planów i programów na środowisko*²⁵ (dyrektywę SEA).

Ponadto duże znaczenie, szczególnie w kontekście zarządzania różnorodnością biologiczną, mają:

- *Dyrektywa Rady 92/43/EWG z dnia 21 maja 1992 r. w sprawie ochrony siedlisk naturalnych oraz dzikiej fauny i flory*²⁶ (dyrektywa siedliskowa) – nakazująca przeprowadzanie ocen oddziaływania na przyrodę obszarów Natura 2000 dla wszystkich planów i przedsięwzięć, których realizacja może znacząco oddziaływać na te obszary;
- *Dyrektywa 2009/147/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 30 listopada 2009 r. w sprawie ochrony dzikiego ptactwa*²⁷ (dyrektywa ptasia) – stanowiąca podstawę wyznaczanie obszarów specjalnej ochrony ptaków (OSO), które włączono do sieci Natura 2000 (co poddaje je rygorom tej dyrektywy);
- *Dyrektywa 2000/60/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 23 października 2000 r. ustanawiająca ramy wspólnotowego działania w dziedzinie polityki wodnej*²⁸ (Ramowa Dyrektywa Wodna);
- *Dyrektywa 2004/35/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 21 kwietnia 2004 r. w sprawie odpowiedzialności za środowisko w odniesieniu do zapobiegania i zaradzania szkodom wyrządzonym środowisku naturalnemu*²⁹ (dyrektywa szkodowa).

²⁴ Dyrektywa 2011/92/UE, która zastąpiła wcześniej obowiązującą *Dyrektywę Rady 85/337/EWG z dnia 27 czerwca 1985 r. w sprawie oceny skutków wywieranych przez niektóre publiczne i prywatne przedsięwzięcia na środowisko naturalne*. Tekst polski: Dz.U. UE L 26/1 z 28.01.2012.

²⁵ Tekst polski: Dz.U. UE 15/t. 6.

²⁶ Tekst polski skonsolidowany: w specjalnym Dz.U. UE: 1992L0043 — PL — 01.01.2007 — 005.001.

²⁷ Tekst polski ujednolicony: Dz.U. UE: L 20/7.

²⁸ Tekst polski skonsolidowany: w specjalnym Dz.U. UE: 2000L0060 — PL — 13.09.2013 — 005.001 — 1

²⁹ Tekst polski skonsolidowany: w specjalnym Dz.U. UE: 2004L0035 — PL — 25.06.2009 — 002.001 — 1

W Polsce system ocen oddziaływania na środowisko reguluje przede wszystkim

- *Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko*³⁰.

Dla przyrodniczego aspektu ocen bardzo duże znaczenie mają:

- *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*, która zabrania podejmowania działań mogących (osobno lub w połączeniu z innymi działaniami) znacząco negatywnie oddziaływać na cele ochrony obszaru Natura 2000; ponadto nakazuje przeprowadzenie odpowiedniej oceny oddziaływania dla projektów polityk, strategii, planów i programów (i zmian do nich) oraz planowanych przedsięwzięć, jeśli mogą one znacząco oddziaływać na obszar Natura 2000, a nie są bezpośrednio związane z ochroną obszaru Natura 2000, lub dla planowanych takich obszarów (wyznaczonych jako obszary mające znaczenie dla Wspólnoty), albo nie wynikają z tej ochrony;
- *Ustawa z dnia 18 lipca 2001 r. Prawo wodne*, nakazująca ochronę ekosystemów wodnych i od wód zależnych, a także nakładająca obowiązek uzyskania celów środowiskowych dla jednolitych części wód powierzchniowych³¹.

Znaczenie dla systemu ocen mają także inne ustawy, przede wszystkim:

- *Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym*³²;
- *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska*³³;
- *Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie*³⁴.

OCENY DLA PRZEDSIĘWZIĘĆ

Zgodnie z *Ustawą z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko*, ocenę oddziaływania na środowisko dla przedsięwzięć można przeprowadzić w ramach postępowania w sprawie wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach, a także w ramach postępowań w sprawie wydania decyzji „budowlanych” (pozwolenia na budowę, zatwierdzenia projektu budowlanego, pozwolenia na wznowienie robót budowlanych, zezwolenia na realizację inwestycji drogowej).

³⁰ Dz.U. z 2008 r. nr 199 poz. 1227 (z późn. zm.).

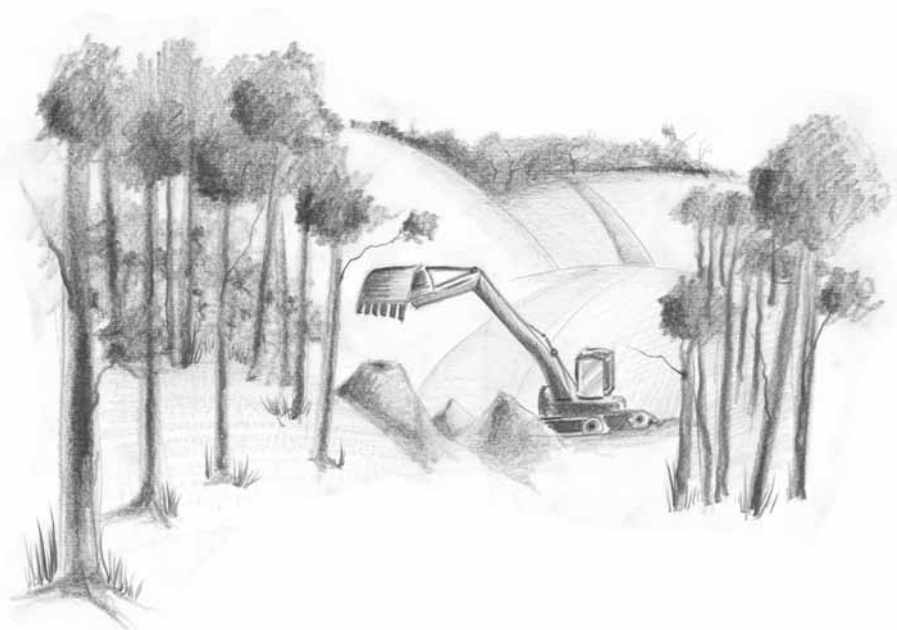
³¹ Celem środowiskowym jest przede wszystkim dobry stan wód, w tym ich dobry stan/potencjał ekologiczny.

³² Dz.U. 2003 nr 80 poz. 717 (z późn. zm.).

³³ Dz.U. 2001 nr 62 poz. 627 (z późn. zm.).

³⁴ Dz.U. 2007 nr 75 poz. 493 (z późn. zm.).

Istotne dla tych ocen jest zdefiniowanie **przedsięwzięcia**, które ma podlegać ocenie. Inaczej definiuje je *Dyrektywa 2011/92/UE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 13 grudnia 2011 r. w sprawie oceny skutków wywieranych przez niektóre przedsięwzięcia publiczne i prywatne na środowisko*, a inaczej wspomniana wyżej ustawa. Dyrektywa definiuje przedsięwzięcie bardzo szeroko, jako wykonanie prac budowlanych albo innych instalacji lub systemów oraz inne interwencje w otoczeniu naturalnym i krajobrazie, włącznie z wydobywaniem zasobów mineralnych. W polskiej ustawie przedsięwzięciem jest natomiast tylko zamierzenie budowlane lub inna ingerencja w środowisko polegające na przekształceniu lub zmianie sposobu wykorzystania terenu, w tym również na wydobywaniu kopalin. Polska regulacja zawęży więc nieco unijne rozumienie przedsięwzięcia i to w sposób, który może mieć znaczenie dla ochrony różnorodności biologicznej; prawdopodobne są sytuacje konfliktowe przy kwalifikowaniu przedsięwzięć do ocen oddziaływania na środowisko, powodujące, że niektóre z nich nie zostaną objęte oceną.

Nie dla wszystkich przedsięwzięć przeprowadza się ocenę oddziaływania na środowisko. Polskie prawo rozróżnia dwie kategorie planowanych przedsięwzięć, dla których organ właściwy do wydania decyzji o środowiskowych uwarunkowaniach przeprowadza tę procedurę (same oceny wykonują eksperci). Są to przedsięwzięcia mogące:

- zawsze znacząco oddziaływać na środowisko (I grupa) – inwestycje o dużej skali;
- potencjalnie znacząco oddziaływać na środowisko (II grupa) – takie, dla których decyzję o wykonaniu oceny (i sporządzeniu z niej raportu) podejmuje się w drodze odrębnej decyzji administracyjnej, po wstępnej ocenie ich potencjalnej szkodliwości (wykonanej przez organ uprawniony do wydania danej decyzji).

Ponadto istnieją przedsięwzięcia mogące potencjalnie znacząco oddziaływać na obszar (obszary) Natura 2000, ale nie kwalifikujące się ani do grupy I, ani do grupy II; niekiedy zalicza się je do III grupy. W ich przypadku ocenę ogranicza się do wpływu na gatunki i siedliska chronione w ramach sieci Natura 2000 (wspominana już wcześniej ocena „naturowa”, „habitatowa”), a potrzebę jej wykonania (i sporządzenia z niej raportu) ustala się również w drodze decyzji administracyjnej, po wstępnej ocenie potencjalnej szkodliwości danego przedsięwzięcia.

Dla przedsięwzięć z grup I i II³⁵ ocena wpływu na obszar (obszary) Natura 2000, jeśli taki wpływ może wystąpić, jest obowiązkowa i wykonywana w ramach kompleksowej oceny oddziaływania na środowisko.

Przeprowadzanie oceny oddziaływania na środowisko to **wieloetapowa procedura**. Jej etapy to:

- kwalifikacja do procedury – przeprowadzana na podstawie wstępnej oceny odnoszącej się do charakteru inwestycji i miejsca jej potencjalnej lokalizacji (w omówiony powyżej sposób) – dokonują jej organy uprawnione do wydania decyzji, na której rzecz ocena jest wykonywana lub sami wnioskodawcy (ewentualnie z pomocą ekspertów);
- ustalenie zakresu – ustaleń tych dokonują wykonawcy ocen lub organy uprawnione do wydania (wówczas w drodze decyzji administracyjnej);
- badanie środowiska oraz szacowanie oddziaływań i ich skutków, czyli właściwa ocena, której efektem jest raport z oceny oddziaływania na środowisko – wykonawcy ocen (eksperci);
- przekazanie raportu właściwym organom;
- analiza wystarczalności informacji o środowisku, przedsięwzięciu i jego oddziaływaniu – czyli przegląd i opiniowanie wykonanej oceny oraz proces uzgodnień (organ uprawniony do wydania decyzji oraz instytucje upoważnione do opiniowania i uzgadniania), a także zapewnienie możliwości udziału społeczeństwa w postępowaniu (a więc konsultacji społecznych);
- weryfikacja oceny i ponowne przekazanie raportu właściwym organom – weryfikacji dokonują wykonawcy oceny (eksperci);
- podejmowanie decyzji na podstawie oceny – decyzje podejmuje uprawnione organy (różne w zależności od rodzaju decyzji);
- monitorowanie i analiza porealizacyjna – te działania prowadzą uprawnieni eksperci.

³⁵ Ich szczegółowe określenie zawiera *Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2010 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko*. Dz.U. 2010 nr 213 poz. 1397, znacznie zmienione *Rozporządzeniem Rady Ministrów z dnia 25 czerwca 2013 r. zmieniającym rozporządzenie w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko*. Dz.U. z 2013 r. poz. 817.

OCENY STRATEGICZNE

Zgodnie z *Ustawą z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko* strategiczna ocena oddziaływania na środowisko to postępowanie w sprawie oceny oddziaływania na środowisko skutków realizacji polityki, strategii, planu lub programu. W ustawie zapisano również, które dokumenty podlegają takiej ocenie.

Najważniejsze etapy takiego postępowania to:

- uzgodnienie stopnia szczegółowości informacji zawartych w prognozie oddziaływania na środowisko lub uzgodnienie odstąpienia od przeprowadzenia strategicznej oceny oddziaływania na środowisko;
- sporządzenie prognozy oddziaływania na środowisko (tak nazywa się również samo opracowanie zawierające wyniki oceny i rekomendacje do zmian w ocenianym dokumencie i dotyczące monitorowania wpływu jego realizacji na środowisko);
- uzyskanie wymaganych ustawą opinii – w zależności od obszaru objętego ustaleniami danego dokumentu i od tego, jaki organ opracowuje jego projekt czy projekt jego zmian, organami zajmującymi stanowiska (opinie, uzgodnienia) w ramach strategicznej oceny oddziaływania na środowisko będą Generalny (lub regionalny) Dyrektor Ochrony Środowiska oraz Główny (wojewódzki, powiatowy) Państwowy Inspektor Sanitarny, a gdy planowana realizacja danego dokumentu dotyczy obszarów morskich – także dyrektor urzędu morskiego;
- zapewnienie możliwości udziału społeczeństwa w postępowaniu (konsultacje społeczne);
- włączenie podsumowania przeprowadzonej oceny do dokumentu strategicznego, wraz z opiniami, głównymi wynikami i rekomendacjami prognozy oraz uzasadnieniem wyboru rozwiązań alternatywnych, wykorzystania (lub niewykorzystania), ustaleń prognozy, zgłoszonych w konsultacjach uwag i wniosków.

Według art. 46 wspomnianej ustawy strategicznej oceny oddziaływania na środowisko wymagają projekty następujących dokumentów:

1) koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy, planów zagospodarowania przestrzennego oraz strategii rozwoju regionalnego;

2) polityk, strategii, planów lub programów w dziedzinie przemysłu, energetyki, transportu, telekomunikacji, gospodarki wodnej, gospodarki odpadami, leśnictwa, rolnictwa, rybołówstwa, turystyki i wykorzystywania terenu, opracowywanych lub przyjmowanych przez organy

administracji, wyznaczających ramy dla późniejszej realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko;

3) polityk, strategii, planów lub programów innych niż wymienione w pkt 1 i 2, których realizacja może spowodować znaczące oddziaływanie na obszar Natura 2000, jeżeli nie są one bezpośrednio związane z ochroną obszaru Natura 2000 lub nie wynikają z tej ochrony.

Z punktu 3 wynika, że strategicznej ocenie oddziaływania na obszar Natura 2000 mogą podlegać nie tylko dokumenty przyjmowane czy opracowane przez organy administracji, ale i wszystkie inne, których postanowienia mogą znacząco oddziaływać na obszar Natura 2000. To, że lista dokumentów nie jest zamknięta, pełniej wyraża art. 47:

Przeprowadzenie strategicznej oceny oddziaływania na środowisko jest wymagane także w przypadku projektów dokumentów innych niż wymienione w art. 46, jeżeli w uzgodnieniu z właściwym organem, o którym mowa w art. 57, organ opracowujący projekt dokumentu stwierdzi, że wyznaczają one ramy dla późniejszej realizacji przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko lub że realizacja postanowień tych dokumentów może spowodować znaczące oddziaływanie na środowisko.

Zgodnie z tym samym punktem 3 ocena oddziaływania na obszar Natura 2000 jest obecnie jednym z najważniejszych elementów ocen strategicznych. Te oceny będą uwzględniać (poza oddziaływaniem na konkretne przedmioty ochrony obszarów Natura 2000) wpływ planowanych rozwiązań na spójność i kompletność sieci Natura 2000 w kraju czy regionie.

Ustawodawca dopuszcza jednak możliwość odstąpienia przez organ opracowujący projekty dokumentów (powyżej wymienionych grup 1) i 2)) od wykonania prognozy, ale jedynie w przypadku ich niewielkich modyfikacji i gdy ten organ uzna, że realizacja postanowień danego dokumentu nie spowoduje znaczącego oddziaływania na środowisko. Warunkiem jest wcześniejsze uzgodnienie odstąpienia od oceny z właściwymi organami upoważnionymi do opiniowania takich postępowań oraz podanie informacji o odstąpieniu do publicznej wiadomości.

Bardzo ważnym dla ochrony różnorodności biologicznej postanowieniem jest art. 55 ust. 2, z którego wynika, że wymienione wyżej dokumenty nie mogą zostać przyjęte (zatwierdzone), jeżeli w strategicznej ocenie oddziaływania na środowisko znalazł się zapis

o znaczącym negatywnym oddziaływaniu na obszar Natura 2000. Wyjątkiem jest sytuacja, o której mowa w art. 34 *Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*, czyli gdy w grę wchodzi konieczne wymogi nadrzędnego interesu publicznego (w tym wymogi o charakterze społecznym lub gospodarczym), a brak jest rozwiązań alternatywnych; wówczas jednak warunkiem jest zapewnienie kompensacji przyrodniczej niezbędnej dla spójności i właściwego funkcjonowania sieci obszarów Natura 2000.

Odrębnym wsparciem dla ochrony różnorodności biologicznej chronionej poprzez sieć Natura 2000, wzmacniającym ustalenia dotyczące ocen strategicznych, a wynikającym z *Ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko*, jest art. 30 ust. 3 *Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*:

Projekty studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, planów zagospodarowania przestrzennego województw oraz planów zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej w części dotyczącej istniejącego lub projektowanego obszaru Natura 2000 wymagają uzgodnienia z regionalnym dyrektorem ochrony środowiska w zakresie ustaleń tych planów, mogących znacząco negatywnie oddziaływać na obszar Natura 2000.

OCENY „NATUROWE”

Ocena oddziaływania na obszar Natura 2000 jest specyficznym rodzajem oceny, wykonywanym w Polsce od czasu wstąpienia naszego kraju do UE. *Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko* zobowiązuje do wykonywania jej w ramach ocen dla przedsięwzięć grupy I i II, a odrębnie – w przypadku innych przedsięwzięć, które mogą znacząco oddziaływać na obszar Natura 2000, a nie są bezpośrednio związane z ochroną tego obszaru lub nie wynikają z tej ochrony. Wykonywana jest ona również dla polityk, strategii, planów i programów (w ramach procedur ocen oddziaływania lub odrębnie, jeśli taka jest potrzeba), czy nawet dla specyficznych działań niemających charakteru przedsięwzięcia w rozumieniu ustawy.

Jakie przedsięwzięcia (czy „zbiory” przedsięwzięć lub działań zapisane w dokumentach strategicznych) powinny podlegać procedurze oceny ich wpływu na przyrodę obszarów Natura 2000? To przedsięwzięcia mogące zagrozić celom ochrony, dla których powołano określone obszary Natura 2000, albo funkcjonowaniu całej ich sieci. Celami powołania

tych obszarów są: właściwy stan ochrony określonych gatunków i siedlisk, integralność obszarów, spójność sieci. Z tego wynika, że w ocenach „naturowych” uwzględnia się przede wszystkim takie cechy przyrodnicze obszarów Natura 2000 oraz skutki negatywnych oddziaływań dla ich różnorodności biologicznej, jak:

- struktura, funkcje i rola poszczególnych walorów przyrodniczych (gatunki, siedliska) obszaru Natura 2000;
- przestrzeń zajmowana przez określone siedliska przyrodnicze występujące i chronione na danym obszarze (i ewentualne zmniejszanie się zasięgu występowania tych siedlisk lub siedlisk gatunków), ich reprezentatywność i stan ochrony;
- zmiany struktury lub podstawowych funkcji siedlisk oraz zanik typowych dla danego siedliska gatunków (decydujących o jego charakterze);
- wielkość populacji chronionych gatunków (i ewentualnie zmniejszanie się ich liczebności), stopień ich izolacji, ich ekotyp, pula genowa, struktura wiekowa populacji, reprezentatywność i stan ochrony populacji gatunków chronionych występujących na danym obszarze;
- dynamika siedlisk i gatunków występujących na danym obszarze Natura 2000.

Ponadto uwzględnia się:

- rolę danego obszaru Natura 2000 w sieci Natura 2000 w kraju oraz w obrębie obszaru biogeograficznego;
- możliwość utraty powiązań funkcjonalnych danego obszaru Natura 2000 z innymi obszarami Natura 2000 lub z innymi cennymi przyrodniczo obszarami istotnymi dla jego funkcjonowania;
- inne wartości i funkcje przyrodnicze danego obszaru.

Zasada przezorności nakazuje więc traktowanie jako potencjalnie niebezpieczne przede wszystkim takich przedsięwzięć, które:

- mają być realizowane bezpośrednio na obszarze Natura 2000;
- mogą intensywnie oddziaływać na te obszary, chociaż ich realizacja ma nastąpić poza obszarem Natura 2000 (do 5 km powinny być sprawdzane na pewno, w niektórych przypadkach znacznie odleglejsze);
- mogą wpłynąć na zaburzenie powiązań funkcjonalnych terenu objętego realizacją przedsięwzięcia z obszarem Natura 2000 (np. realizowane w górze rzeki czy jej zlewni, gdy poniżej są obszary Natura 2000);
- mogą powodować kumulację oddziaływań w wyniku równoczesnej realizacji innych przedsięwzięć.

Specyfiką ocen „naturowych” jest etapowość rozpatrywania oddziaływań i decydowania o kolejnych etapach procedury ich dotyczącej – etapowość, która musi być dokładnie udokumentowana. Etapy procedury określa *Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji*

o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko (artykuły 96–103), odwołując się jednak do *Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* (art. 34). Procedura składa się z czterech zasadniczych etapów.

Etap I – ocena ryzyka wystąpienia znaczącego oddziaływania na przyrodę obszaru Natura 2000 danego planu (przedsięwzięcia), a więc ocena wstępna kwalifikująca do przeprowadzenia pełnej procedury. Jej wynikiem jest jedno z dwóch stwierdzeń:

- prawdopodobnie nie będą występowały znaczące oddziaływania na obszar Natura 2000 – nie ma więc potrzeby przeprowadzania oceny właściwej (wówczas procedura kończy się na etapie I);
- znaczące oddziaływania mogą wystąpić, albo że istnieje duża niepewność co do możliwości ich wystąpienia – w obu przypadkach potrzebne jest przeprowadzenie oceny właściwej, a więc przejście do kolejnego etapu procedury.

Etap II – ocena właściwa, czyli analiza wpływu planu (przedsięwzięcia) na przyrodę obszaru Natura 2000 (na wymienione wyżej elementy różnorodności biologicznej i procesy ekologiczne). Etap kończy prezentacja wniosków płynących z tej analizy (oceny) oraz jedno z dwóch stwierdzeń:

- nie należy spodziewać się znaczących oddziaływań na obszar Natura 2000 – nie ma więc potrzeby przeprowadzania dalszych etapów procedury i uzasadnione jest podjęcie pozytywnej decyzji w stosunku do ocenianego planu (przedsięwzięcia);
- analizy potwierdziły wstępną prognozę, a ich wyniki wskazują, że w danym przypadku należy się spodziewać znaczącego negatywnego oddziaływania – należy więc zaproponować działania eliminujące, minimalizujące negatywne oddziaływania (po przeprowadzeniu oceny adekwatności i skuteczności oraz ewentualnych negatywnych oddziaływań tych działań) i przejść do kolejnego etapu procedury.

Etap III – ocena wariantów alternatywnych w stosunku do zasadniczej propozycji (według kryteriów i sposobów identycznych jak w stosunku do wariantu pierwotnego). Zmierzają one do wyłonienia takiego wariantu planu (przedsięwzięcia), który umożliwia osiągnięcie jego celu bez znaczącego negatywnego oddziaływania na przyrodę obszaru Natura 2000 lub będzie je powodować w najmniejszym stopniu. Także ten etap kończy się jednym z dwóch stwierdzeń:

- analizy pozwoliły na wyłonienie wariantu, który nie będzie powodować znaczącego negatywnego oddziaływania na przyrodę obszaru Natura 2000 – zaakceptowanie takiego wariantu kończy procedurę i umożliwia podjęcie pozytywnej decyzji w stosunku do planu (przedsięwzięcia);
- nie udało się znaleźć wariantu, który nie będzie powodować znaczącego negatywnego oddziaływania na przyrodę obszaru Natura 2000 – wówczas albo rezygnuje się z realizacji planu (przedsięwzięcia), albo przechodzi się do kolejnego etapu procedury.

Etap IV – ocena ewentualnej realizacji wariantu, który – pomimo ewentualnej minimalizacji zagrożenia – będzie jednak negatywnie oddziaływać na obszar Natura 2000 (wariant pierwotny lub wariant o najmniejszej szkodliwości). Prawo unijne i prawo polskie dopuszczają możliwość realizacji takiego wariantu jedynie wówczas, gdy w grę wchodzi wymogi koniecznego nadrzędnego interesu publicznego (mając na uwadze, że ochrona przyrody także spełnia kryteria nadrzędnego interesu publicznego). Ostateczny, kończący całą procedurę wniosek to jedno z trzech następujących stwierdzeń:

- nie występują wymogi koniecznego nadrzędnego interesu publicznego – wówczas procedura musi się zakończyć negatywną decyzją w stosunku do realizacji planu (przedsięwzięcia);
- występują wymogi koniecznego nadrzędnego interesu publicznego, ale wystąpią prawdopodobnie negatywne oddziaływania na gatunki lub siedliska priorytetowe – należy więc zaproponować zastosowanie adekwatnych i wykonalnych środków kompensujących, czyli kompensacji przyrodniczej, i przedstawić (opisać szczegółowo) w raporcie wyniki oceny ich adekwatności i skuteczności oraz ewentualnych ich negatywnych oddziaływań, a także sposoby ich wykonania; podjęcie pozytywnej decyzji o realizacji planu (przedsięwzięcia) jest możliwe dopiero po zasięgnięciu opinii Komisji Europejskiej na temat proponowanego planu (przedsięwzięcia) i proponowanych działań kompensacyjnych;
- występują wymogi koniecznego nadrzędnego interesu publicznego, ale negatywne oddziaływania nie będą występować w stosunku do gatunków i siedlisk priorytetowych – wówczas należy zaproponować zastosowanie adekwatnych i wykonalnych środków kompensujących (szczegółowo opisanych również co do ich potencjalnych efektów i sposobów wykonania), czyli tzw. kompensacji przyrodniczej – pozytywna decyzja co do realizacji planu (przedsięwzięcia) i realizacji kompensacji może być jednak podjęta dopiero po powiadomieniu Komisji Europejskiej o tej decyzji i zaplanowanych działaniach kompensacyjnych.

Ostatnie dwa stwierdzenia pokazują, że Komisja Europejska pełni w procedurze oceny „naturowej” ważną rolę kontrolną.

Warto uściślić znaczenie terminów „nadrzędny interes publiczny” i „kompensacja przyrodnicza”

Koniecznych wymogów nadrzędnego interesu publicznego nie definiuje ani prawo unijne, ani prawo polskie. Dyrektywa siedliskowa (art. 6 ust. 4) i *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* (art. 34 ust. 1) określają jedynie, że mogą one mieć charakter społeczny lub gospodarczy. Zasadnicze znaczenie ma więc orzecznictwo Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości i polskich sądów administracyjnych, a także wytyczne Komisji Europejskiej do art. 6 dyrektywy siedliskowej, rozróżniające „nadrzędny interes publiczny”

i „zwykły interes publiczny”, a także przedsięwzięcia realizowane przez władze publiczne. Z orzecznictwa i wytycznych wynika przede wszystkim, że jeśli można wskazać rozwiązanie alternatywne (inną lokalizację, inną technologię, inny harmonogram realizacji itd.) o mniej szym negatywnym oddziaływaniu na przyrodę obszaru Natura 2000, to konieczne wymogi interesu publicznego nie mogą uzasadniać realizacji planu (przedsięwzięcia) w wariantcie mniej korzystnym dla przyrody; ochrona obszaru Natura 2000 jest bowiem uznawana również za interes publiczny, tak więc ten interes publiczny, który może uzasadniać potrzebę realizacji planu (przedsięwzięcia) pomimo negatywnych oddziaływań, musi być rzeczywiście dużej wagi i mieć duże znaczenie nie tylko w skali lokalnej, ale znacznie szerszej – skali regionu czy kraju. Zdaniem Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości i Komisji Europejskiej nadrzędny interes publiczny to ochrona zdrowia, bezpieczeństwo i ochrona środowiska. Do takiego rozumienia nawiązuje też art. 34 ust. 2 *Ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko*, odnoszący się jednak tylko do obszarów występowania siedlisk i gatunków priorytetowych. Brzmi on następująco:

W przypadku gdy znaczące negatywne oddziaływanie dotyczy siedlisk i gatunków priorytetowych, zezwolenie, o którym mowa w ust. 1, może zostać udzielone wyłącznie w celu:

- 1) ochrony zdrowia i życia ludzi;
- 2) zapewnienia bezpieczeństwa powszechnego;
- 3) uzyskania korzystnych następstw o pierwszorzędym znaczeniu dla środowiska przyrodniczego.

Kompensacja przyrodnicza w odniesieniu do obszarów Natura 2000 obejmuje m.in.:

- odtwarzanie zagrożonego degradacją siedliska przyrodniczego lub/i siedliska gatunku na tym samym lub innym obszarze Natura 2000;
- utworzenie zastępczego siedliska gatunku i przeniesienie gatunku na to siedlisko;
- osiągnięcie wyższego stanu ochrony pozostałych zasobów siedliska przyrodniczego lub/i siedliska gatunku na obszarze Natura 2000;
- przywracanie ciągłości ekologicznej korytarzy ekologicznych;
- reintrodukcję gatunków (w sytuacjach uzasadnionych merytorycznie) oraz restytucję i wzmacnianie ich populacji;
- tworzenie nowych obszarów ochrony przyrody (w tym obszarów Natura 2000 wykraczających poza prawny obowiązek utworzenia reprezentatywnej, spójnej sieci w państwie UE) lub stref ochrony gatunków.

Przyjmuje się, że działania z zakresu kompensacji przyrodniczej powinny być wykonane przed rozpoczęciem realizacji planu (przedsięwzięcia) powodującej znaczące negatywne oddziaływanie na cele ochrony obszaru Natura 2000 lub na jego integralność czy spójność sieci Natura 2000.

Komisja Europejska nie tylko pełni przedstawioną powyżej ważną rolę w odniesieniu do ocen „naturowych”. Działa ona też intensywnie na rzecz szerszego uwzględniania zagadnienia ochrony różnorodności biologicznej w całym systemie ocen oddziaływania na środowisko poprzez przygotowywanie specjalnych przewodników z tego zakresu. W roku 2013 ukazały się dwa takie przewodniki (w języku angielskim) – jeden dotyczący włączania zagadnień ochrony różnorodności biologicznej (łącznie z zagadnieniem zmian klimatu) do ocen oddziaływania przedsięwzięć na środowisko³⁶, a drugi – włączania tych zagadnień do ocen strategicznych³⁷.

³⁶ *Guidance on Integrating Climate Change and Biodiversity into Environmental Impact Assessment*. European Commission 2013. <http://ec.europa.eu/environment/eia/pdf/EIA%20Guidance.pdf>

³⁷ *Guidance on Integrating Climate Change and Biodiversity into Strategic Environmental Assessment*. European Commission 2013: <http://ec.europa.eu/environment/eia/pdf/SEA%20Guidance.pdf>

5. CZYNNA I BIERNA OCHRONA PRZYRODY SPOSOBAMI WZMACNIANIA RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Zarządzanie ochroną zasobów przyrodniczych, w tym ochroną różnorodności biologicznej, nie ogranicza się do działań planistycznych i procedur minimalizujących negatywne oddziaływania na przyrodę i obejmowania kolejnych obszarów i elementów przyrody poszczególnymi formami ochrony przyrody. Zarządzać tymi zasobami, a więc chronić, wzmacniać lub odtwarzać ich różnorodność biologiczną, można w sposób aktywny – co nazywa się ochroną czynną – albo pozostawiając przyrodę w spokoju, „pozwalając”, by zachodziły w niej spontanicznie procesy naturalne, co jest ochroną bierną.

Od wielu lat powszechniej stosuje się ochronę czynną, ale coraz liczniejsi są zwolennicy ochrony biernej.

Działania z zakresu **czynnej ochrony przyrody** mają bardzo duże znaczenie w zarządzaniu różnorodnością biologiczną – minimalizują, a niekiedy pozwalają eliminować zachodzące w przyrodzie niekorzystne zmiany, co ma szczególne znaczenie dla ochrony ginących gatunków i siedlisk oraz dla ich wzmacniania i rehabilitacji (regeneracji).

Czynna ochrona różnorodności biologicznej jest realizowana poprzez działania **in situ** lub **ex situ**. Największy wpływ na stan różnorodności biologicznej mają działania *in situ*. Mogą one mieć bardzo różny charakter, mogą być realizowane w różny sposób i przez różne podmioty (służby ochrony przyrody, jednostki naukowe, organizacje pozarządowe). Najważniejsze formy takich działań to:

- introdukcja lub reintrodukcja gatunku;
- przesadzenie (przesiedlenie) gatunku lub przenoszenie fragmentów siedliska przyrodniczego;
- wspomaganie rozmnażania się gatunku na stanowiskach naturalnych, w tym poprzez zasilanie (uzupełnianie, wzmacnianie) jego populacji;
- poprawianie stanu siedliska przyrodniczego lub siedliska gatunku, zwłaszcza poprzez poprawę warunków wodnych i warunków świetlnych;
- renaturalizacja i odtwarzanie siedlisk;

- zwiększanie ciągłości siedlisk umożliwiające swobodne przemieszczanie się gatunków, zwłaszcza zwierząt, czyli wyznaczanie, utrzymywanie, odtwarzanie i kształtowanie korytarzy ekologicznych (migracyjnych);
- przywracanie dawnych, ekstensywnych form gospodarowania;
- selektywne ograniczanie liczebności populacji gatunków niepodlegających ochronie (szczególnie tych o charakterze inwazyjnym), a wywierających negatywny wpływ na siedliska przyrodnicze i na populacje gatunków objętych ochroną.

Ochrona bierna to jeden ze starych sposobów ochrony konserwatorskiej, której istotą było obejmowanie ochroną pewnych terenów i powstrzymywanie się od wszelkich działań. Obecnie używa się na ogół określenia „ochrona ścisła”. Stosuje się ją na wybranych terenach w obrębie parków narodowych oraz w niektórych rezerwach, gdzie w ogóle nie ingeruje się w procesy przyrodnicze i nie dopuszcza się penetracji człowieka, ograniczając ją prawie wyłącznie do badań naukowych. Nurt biernej ochrony przyrody oraz ochrony i odtwarzania tym sposobem obszarów „dzikich” (ang. *wilderness*) upowszechnia się, i to nie tylko wśród przyrodniczych organizacji pozarządowych. Komisja Europejska, uznając duże znaczenie tego podejścia jako jednego ze sposobów na ochronę różnorodności biologicznej w ramach sieci Natura 2000, opublikowała wytyczne *Guidelines on Wilderness in Natura 2000 – Management of terrestrial wilderness and wild areas within the Natura 2000 Network*³⁸. Wytyczne przedstawiają związek idei sieci Natura 2000 z bierną ochroną przyrody polegającą na ochronie i odtwarzaniu „obszarów dzikich”. Z publikacji wynika, że ochrona bierna i pozostawianie dużych obszarów spontanicznym procesom przyrodniczym bywają dobrymi sposobami osiągnięcia celów sieci Natura 2000.

³⁸ Wytyczne jedynie w języku angielskim: <http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/wilderness/pdf/WildernessGuidelines.pdf>. Strona Komisji Europejskiej poświęcona obszarom „dzikim” w UE: (w języku angielskim): <http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/wilderness/>.

6. MOŻLIWOŚĆ DZIAŁAŃ OBYWATELSKICH NA RZECZ OCHRONY RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Ochrona różnorodności biologicznej nie jest wyłącznie domeną organów i instytucji publicznych powołanych do zadań w tej dziedzinie. Niezwykle ważne są działania obywatelskie. Ich podstawą jest zapis *Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* stanowiący: *dbałość o przyrodę jest obowiązkiem organów administracji, osób prawnych i fizycznych*. Dbłość o przyrodę jest więc obowiązkiem każdego obywatela.

Działania obywatelskie na rzecz ochrony różnorodności biologicznej mogą podejmować pojedynczy obywatele oraz organizacje społeczne. Poniżej jedynie zasygnalizowano, i to ogólnie, możliwości działań obywatelskich, a szerokie ich omówienie zawiera broszura „Obywatele wobec ochrony różnorodności biologicznej”.

Obywatele mogą brać udział (w zależności od swej wiedzy i zaangażowania) w wielu działaniach na rzecz ochrony różnorodności biologicznej i – szerzej – na rzecz ochrony przyrody. Takie działania mogą znacząco wspomagać zarządzanie ochroną różnorodności biologicznej.

Badania, inwentaryzacje, monitorowanie stanu i zasobów przyrody są na ogół domeną instytucji naukowych, ale zajmują się nimi również (często w sposób bardzo profesjonalny i nieraz na zlecenie tych instytucji bądź organów czy instytucji ochrony przyrody) przyrodnicze organizacje pozarządowe, skupiające nie tylko amatorów – entuzjastów przyrody, ale także profesjonalnych przyrodników (nawet z wysokimi stopniami naukowymi).

Działania edukacyjno-informacyjne podejmowane na rzecz przyrody, jej wartości i potrzeby jej ochrony to szerokie pole działań obywatelskich. Takie działania prowadzi wiele ekologicznych organizacji pozarządowych, w tym specjalizujących się w ochronie przyrody. Samodzielnie lub we współpracy z instytucjami naukowymi lub organami czy instytucjami ochrony przyrody (niekiedy z organizacjami lub instytucjami zagranicznymi) prowadzą one dla dzieci i dorosłych projekty edukacyjne, niekiedy o charakterze dużych

kampanii. Wspierają one zatem działania profesjonalnych instytucji edukacyjnych i instytucji odpowiedzialnych za ochronę przyrody.

Inicjowanie ochrony cennych elementów przyrody było i często pozostaje domeną entuzjastów przyrody: profesjonalnych przyrodników (biologów, geografów, geologów, leśników) wykraczających poza swe obowiązki profesjonalne, przyrodników amatorów (np. myśliwych czy miłośników ptaków, motyli lub niektórych gatunków roślin), działaczy lokalnych (miłośników miejscowości czy regionu, przewodników turystycznych). Działają oni samodzielnie lub w organizacjach skupiających podobnych entuzjastów. Ochrona przyrody właśnie im w dużej mierze zawdzięcza swój rozwój, a społeczeństwo – uratowanie wielu cennych przyrodniczo miejsc i gatunków.

Udział w procedurach dotyczących m.in. ochrony różnorodności biologicznej ma najczęściej formę wynikających z aktów prawnych konsultacji projektów dokumentów strategicznych lub decyzji. Aktywny udział obywateli w decydowaniu o istotnych sprawach dotyczących społeczności jest podstawą społeczeństwa obywatelskiego określaną jako partycypacja społeczna. Każdy może wziąć udział w postępowaniu administracyjnym lub uchwałodawczym (nie trzeba wykazywać przy tym swojego interesu prawnego bądź faktycznego), każdy ma także prawo do składania uwag i wniosków. Podstawą partycypacji jest mający umocowanie prawne dostęp do informacji o środowisku i jego ochronie³⁹.

Działania strażnicze prowadzą na ogół organizacje pozarządowe w ramach specjalnie temu poświęconych projektów lub okazjonalnie, realizując zadania statutowe, ale zajmują się nimi także pojedynczy obywatele. Polegają one na monitorowaniu działań instytucji publicznych i innych (np. prywatnych korporacji) oraz osób mających wpływ na sferę publiczną, w celu wykrycia w ich działaniach nieprawidłowości mogących negatywnie wpływać na stan różnorodności biologicznej oraz na upublicznianiu wyników takiego monitoringu. W wielu wypadkach dzięki aktywności i determinacji takich osób i organizacji udaje się powstrzymać degradację przyrody. Niekiedy następstwem monitorowania jest wchodzenie organizacji na drogę prawną przeciwko niszczącym przyrodę.

Czynną ochroną przyrody, w tym wymagających regeneracji lub restytucji cennych, ale zdegradowanych jej elementów, zajmują się od wielu lat liczne **organizacje pozarządowe**. Realizują one projekty o skali, nie tylko lokalnej, ale nieraz o dużym zasięgu. Organizacje przyrodnicze zdobyły duże doświadczenie, korzystając od lat 90. XX w. ze środków Programu Małych Dotacji Funduszu na rzecz Globalnego Środowiska UNDP (SGP/GEF), co pozwoliło im następnie przystąpić do realizacji większych projektów finansowanych

³⁹ Wynika on z ustawy z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko.

ze środków Unii Europejskiej, w tym przede wszystkim ze środków Funduszu Life+. Niektóre organizacje przyrodnicze – u nas w Polsce także – zdobywają na własność grunty (poprzez ich zakup lub otrzymywane darowizny) albo prawo do gospodarowania nimi (np. zawierając umowy o użytkowaniu, użytkowaniu wieczystym, użyczeniu, wynajmie, dzierżawie czy administrowaniu), a na pozyskanych terenach wprowadzają czynną ochronę siedlisk lub gatunków, a w niektórych wypadkach – odpowiednie formy ochrony przyrody.

Spółeczna (właścicieli/użytkowników gruntów) odpowiedzialność za różnorodność biologiczną to wymagający dużego wysiłku i odpowiedniego systemu motywowania aspekt zarządzania ochroną różnorodności. Trudno liczyć na to, że rolnicy, właściciele lasów i zbiorników wodnych czy inni właściciele lub użytkownicy gruntów (np. organizatorzy turystyki) sami z siebie, z pobudek czysto etycznych, będą gospodarować w sposób przyjazny dla przyrody, że będą mieć odpowiednią do tego wiedzę. Zaobserwowane niekorzystne trendy zmian stanu różnorodności biologicznej na terenach rolnych, leśnych i wodnych (intensywnie użytkowanych, w tym przez rybołówstwo i rybactwo oraz turystykę) spowodowały już opracowanie systemu wspierania działań w tych sektorach na rzecz ochrony i restytucji różnorodności biologicznej. W Unii Europejskiej rolnicy i właściciele lasów uzyskują wsparcie finansowe takich działań z programów rolnośrodowiskowych, finansowanych ze środków Wspólnej Polityki Rolnej UE. W rybactwie i rybołówstwie środki pochodzące ze Wspólnej Polityki Rybołówstwa UE służą zrównoważeniu połowów, by były one nieszkodliwe dla środowiska morskiego i wód śródlądowych. Ważne są też oddziaływania na właścicieli i użytkowników gruntów, które podnoszą ich świadomość i uwrażliwiają ich, a które mogą być podejmowane przez organizacje pozarządowe. Organizacje mogą zachęcać ich do działań przyjaznych dla przyrody.

PODSUMOWANIE

Podsumowując przedstawione informacje, trzeba podkreślić, że zarządzanie ochroną różnorodności biologicznej jest bardzo szeroką dziedziną i ma wiele powiązań z innymi, czasem pozornie odległymi, dziedzinami (np. planowaniem przestrzennym, rolnictwem, leśnictwem, rybołówstwem) – mamy więc do czynienia z mnogością „aktorów” i „ośrodków decyzyjnych” biorących udział w tym zarządzaniu. Również podstawy prawne działań w tym zakresie mieszczą się w wielu ustawach i wielu aktach prawnych niższego rzędu oraz w aktach prawa międzynarodowego, do których przestrzegania Polska się zobowiązała.

W ostatnich latach, odkąd Polska jest krajem członkowskim Unii Europejskiej, odnotowuje się znaczny postęp w tej dziedzinie. Jest on przede wszystkim wynikiem wdrażania prawa UE z zakresu ochrony różnorodności do polskiego systemu prawnego, co wymusiło przyłożenie znacznie większej wagi do tej ochrony niż wcześniej. Prawo UE wprowadziło nowe instrumenty wspierające ochronę różnorodności biologicznej i zarządzanie tą ochroną (w tym siecią Natura 2000) jest znacznie konsekwentniej egzekwowane przez instytucje europejskie niż dawniej w Polsce.

Mamy też mnogość instytucji biorących udział w zarządzaniu ochroną różnorodności biologicznej. Organy ochrony przyrody w Polsce, a więc formalnie odpowiedzialne za ochronę różnorodności biologicznej w naszym kraju, określa *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody*. Ustawa ściśle określa też kompetencje tych organów.

Najważniejsze kompetencje mające związek z ochroną różnorodności biologicznej (i odpowiednimi procedurami) omówiono obszernie w broszurze „Podstawy prawne ochrony różnorodności biologicznej”. Warto jednak przypomnieć formalne organy ochrony przyrody oraz instytucje, które – choć nie są formalnie organami w tej dziedzinie – pełnią istotną rolę w zarządzaniu ochroną różnorodności biologicznej i biorą udział w istotnych dla tego zarządzania procedurach.

Zgodnie z artykułem 91 *Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* organami w zakresie ochrony przyrody są:

*minister właściwy do spraw środowiska;
Generalny Dyrektor Ochrony Środowiska;*

wojewoda;
regionalny dyrektor ochrony środowiska;
marszałek województwa;
dyrektor parku narodowego;
starosta;
wójt, burmistrz albo prezydent miasta.

Kompetencje w zakresie ochrony różnorodności biologicznej mają też inne organy administracji publicznej, których *Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody* nie określa jednak jako organów ochrony przyrody. Są to przede wszystkim dyrektorzy: urzędów morskich, regionalnych dyrekcji Lasów Państwowych oraz parków krajobrazowych.

Ponadto istotną rolę odgrywają (i powinny odgrywać) **organy opiniodawczo-doradcze** skupiające głównie przedstawicieli nauki, praktyki i organizacji ekologicznych. Zajmują się one głównie oceną realizacji ochrony przyrody, opiniowaniem dokumentów strategicznych oraz aktów prawnych dotyczących ochrony przyrody i innych, których zapisy mogą być istotne dla ochrony przyrody. Organy opiniodawczo-doradcze to:

- **Państwowa Rada Ochrony Przyrody**, działająca przy ministrze właściwym ds. środowiska;
- **regionalne rady ochrony przyrody**, działające przy regionalnych dyrektorach ochrony środowiska;
- **rady naukowe parków narodowych**, działające przy dyrektorach parków narodowych;
- **rady parków krajobrazowych** lub **rady zespołów parków krajobrazowych**, działające przy dyrektorach parków krajobrazowych lub dyrektorach zespołów parków krajobrazowych.

Ogromna jest też rola pojedynczych obywateli i działających w organizacjach. Ważne jest więc podnoszenie poziomu świadomości społecznej dotyczącej wagi ochrony różnorodności biologicznej i możliwych form aktywności na jej rzecz.

By pobudzić czytelników do głębszej refleksji nad treścią niniejszej broszury proponujemy **zestaw przykładowych pytań** (można go dowolnie zwiększać), które mogą pomóc w wyłowieniu z treści broszury najistotniejszych informacji oraz w przygotowaniu się do rozmów na tematy związane z treścią broszury. Na zamieszczone poniżej pytania można odpowiedzieć bardzo krótko, ale można też poszukiwać na nie odpowiedzi w toku długiej dyskusji. Ich zadanie to nie „szkolne” sprawdzenie stopnia opanowania materiału; pytania mają zachęcić do refleksji, do dyskusji, do określenia, które informacje są najważniejsze z punktu widzenia konkretnego Czytelnika.

1. Polskie prawo z dziedziny ochrony przyrody jest ściśle powiązane z prawem europejskim. Jakich argumentów użyć, chcąc wykazać, że ochrona różnorodności biologicznej jest konieczna? Powołaj się na konkretne akty prawne.
2. Które z działań z zakresu czynnej ochrony przyrody podejmowano w ostatnich latach w regionie, w którym mieszkasz?
3. Czym różnią się zasady ochrony różnorodności biologicznej na obszarach Natura 2000 od dotychczasowych zasad jej ochrony na terenach parków narodowych i krajobrazowych? Wymień najistotniejsze różnice.
4. Jakich argumentów użyć, by przekonać kogoś, że ustanowienie obszaru Natura 2000 nie wyklucza prowadzenia działalności gospodarczej? Na które akty prawne się powołać?
5. Na czym polega rola ocen oddziaływania na środowisko w ochronie różnorodności biologicznej? Jakie kontrowersje one budzą?

POLECANE ŹRÓDŁA INFORMACJI

Najważniejsze polskie strony internetowe i portale odnoszące się do prawnych aspektów zarządzania ochroną różnorodności biologicznej

Sejm:

Internetowy System Aktów Prawnych Sejmu RP – pod hasłem „ochrona przyrody” zamieszczono pełny wykaz obowiązujących w Polsce przepisów z zakresu ochrony przyrody (serwis aktualizowany na bieżąco): <http://isip.sejm.gov.pl/prawo/index.html>

Instytucje rządowe:

Rządowe Centrum Legislacji – Skorowidz przepisów prawnych – pod hasłami „ochrona przyrody”, „ochrona roślin”, „ochrona zwierząt” można uzyskać informacje o prawnych podstawach ochrony: <http://skorowidz.rcl.gov.pl/O.php>

Rządowe Centrum Legislacji – Rządowy proces legislacyjny – teksty i informacje o tworzeniu i zmienianiu prawa: projekty dokumentów rządowych oraz informacje o stanie prac

legislacyjnych nad poszczególnymi projektami dokumentów rządowych: <http://legislacja.rcl.gov.pl/>

Ministerstwo Środowiska:

Serwis „Przyroda” – m.in. informacje o organach ochrony przyrody w Polsce, czyli instytucjach odpowiedzialnych za ochronę przyrody: http://www.mos.gov.pl/kategoria/199_przyroda/

Generalna Dyrekcja Ochrony Środowiska:

Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000 – oficjalna polska strona sieci Natura 2000; informacje o oficjalnie uznanych obszarach Natura 2000: <http://natura2000.gdos.gov.pl/natura2000/>

Natura 2000 – serwis informacyjny o sieci Natura 2000: http://www.gdos.gov.pl/Categories/view/202/Natura_2000

Serwisy informacyjne „Ochrona Przyrody” oraz „Prawo” – m.in. wykaz form ochrony przyrody w Polsce oraz wyjaśnienia i interpretacje aktów prawnych z zakresu ochrony przyrody: <http://ochronaprzyrody.gdos.gov.pl/> i http://www.gdos.gov.pl/Categories/view/201/Ochrona_przyrody oraz <http://www.gdos.gov.pl/Categories/view/203/Prawo>

Serwis informacyjny „Wyjaśnienia i interpretacje” – wiele tekstów przybliżających prawidłowe rozumienie i interpretowanie regulacji prawnych z zakresu ochrony przyrody i ogólnie ochrony środowiska: http://www.gdos.gov.pl/Articles/view/1917/Wyjasnienia_i_interpretacje

Organizacje:

Klub Przyrodników – Prawo ochrony przyrody – akty prawne dotyczące ochrony przyrody i pomocne w tej ochronie: http://www.kp.org.pl/index.php?option=com_content&task=view&id=42&Itemid=114

Centralny Rejestr Form Ochrony Przyrody w Polsce – rejestr Polskiego Towarzystwa Ochrony Przyrody „Salamandra” prowadzony na zlecenie Ministerstwa Środowiska (uzupełniany przez wszystkie organy ochrony przyrody): <http://crfop.gdos.gov.pl/>

Portal „Natura 2000 a turystyka” Instytutu na rzecz Ekorozwoju – portal informacyjno-edukacyjny poświęcony sieci Natura 2000 i jej wykorzystywaniu turystycznemu; bogaty zestaw materiałów edukacyjnych: <http://natura2000.org.pl/>

Wybrane strony i portale zagraniczne odnoszące się do prawnych aspektów zarządzania ochroną różnorodności biologicznej

Komisja Europejska – strona poświęcona różnorodności biologicznej i przyrodzie w Unii Europejskiej, w tym sieci Natura 2000; wiele materiałów na temat polityki i prawa UE oraz

inicjatyw na rzecz ochrony europejskiej przyrody: <http://ec.europa.eu/environment/nature/> (język angielski)

Oficjalna strona sieci Natura 2000 na portalu Komisji Europejskiej – podstawy prawne, materiały metodyczne i informacyjne o sieci Natura 2000: <http://ec.europa.eu/environment/nature/natura2000/> (język angielski)

Konwencja o różnorodności biologicznej (Convention on Biological Diversity – CBD) – portal poświęcony *Konwencji o różnorodności biologicznej, sporządzonej w Rio de Janeiro dnia 5 czerwca 1992 r.* – najważniejszej konwencji międzynarodowej z zakresu ochrony przyrody: <http://www.cbd.int/> (języki: angielski, francuski, hiszpański, rosyjski, arabski)

Konwencja Ramsarska (Ramsar Convention) – strona *Konwencji o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życiowe ptactwa wodnego, sporządzonej w Ramsarze dnia 2 lutego 1971 r.*: <http://www.ramsar.org/> (język angielski, francuski, hiszpański)

Konwencja Waszyngtońska (CITES) – strona *Konwencji o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem sporządzonej w Waszyngtonie dnia 3 marca 1973 r.*: <http://www.cites.org/> (język angielski, francuski, hiszpański)

Konwencja Bońska – strona *Konwencji o ochronie wędrownych gatunków dzikich zwierząt, sporządzonej w Bonn dnia 23 czerwca 1979 r.*: <http://www.cms.int/> (język angielski, francuski, hiszpański)

Konwencja Berneńska (Bern Convention) – strona *Konwencji o ochronie dzikiej fauny i flory europejskiej oraz ich siedlisk naturalnych, sporządzonej w Bernie dnia 19 września 1996 r.*: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/nature/bern/default_en.asp (język angielski, francuski)

Europejska Konwencja Krajobrazowa (Konwencja Florencka) – strona *Europejskiej konwencji krajobrazowej sporządzonej we Florencji dnia 20 października 2000 r.* (język angielski, francuski): http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Landscape/default_en.asp

BirdLife International – poświęcona Naturze 2000 strona międzynarodowej organizacji, która wypracowała kryteria wyznaczania ostoi ptaków (IBA), uznawanych za obszary ptasie sieci Natura 2000 (język angielski): http://www.birdlife.org/eu/EU_policy/Birds_Habitats_Directives/natura2000_intro.html

IUCN – strony (światowa i europejska) Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody; m.in. czerwone księgi gatunków i siedlisk zagrożonych w skali Europy i świata oraz klasyfikacje przyrodniczych obszarów chronionych: <http://www.iucn.org/> (język angielski, francuski, hiszpański) oraz <http://www.iucn.org/about/union/secretariat/offices/europe/> (język angielski, francuski, hiszpański)

PAN Parks – strona organizacji zajmującej się certyfikacją parków narodowych w Europie oraz promocją integracji ochrony przyrody ze zrównoważonym rozwojem turystyki na obszarach chronionych: <http://www.panparks.org/> (język angielski)

POZOSTAŁE BROSZURY Z SERII

PRZYRODA – OBYWATELE – ROZWÓJ

PODSTAWY PRAWNE OCHRONY RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Autor: Bożenna Wójcik; konsultacja: Anna Haładyj

Zawartość: wytyczne dotyczące ochrony różnorodności biologicznej zapisane w dokumentach legislacyjnych • prawne podstawy oraz jednolite zasady tworzenia obszarów chronionych (w tym obszarów Natura 2000) w Polsce i UE • przepisy z zakresu ochrony różnorodności biologicznej odnoszące się do obywateli • kompetencje i obowiązki organów odpowiedzialnych za ochronę różnorodności biologicznej • procedury związane z tworzeniem sieci Natura 2000 • podstawy prawne monitoringu stanu różnorodności biologicznej

WODY A RÓŻNORODNOŚĆ BIOLOGICZNA

Autor: Paweł Pawlaczyk; konsultacja: Przemysław Nawrocki

Zawartość: opis przyrodniczych walorów polskich wód śródlądowych i ekosystemów mokradłowych • przykłady cennych siedlisk przyrodniczych • obecne i przyszłe zagrożenia dla przyrody wód i terenów od wody zależnych • narzędzia ochrony ekosystemów wodnych i od wody zależnych • przykłady gospodarowania uwzględniającego przyrodniczą specyfikę ekosystemów wodnych i od wody zależnych • pożądane relacje pomiędzy planowaniem wodno-gospodarczym a planowaniem ochrony przyrodniczych walorów wód i mokradeł • praktyczne porady dla osób chcących chronić wody

ZAGROŻENIA DLA RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Autor: Franciszek Jacki; konsultacja: Krzysztof Świerkosz

Zawartość: najbardziej wrażliwe ekosystemy obszarów cennych przyrodniczo • główne zagrożenia dla siedlisk i gatunków chronionych • negatywne oddziaływania gospodarki (w tym rolnictwa, leśnictwa, gospodarki wodnej i turystyki) na różnorodność biologiczną • zagrożenia dla zrównoważonego rozwoju oraz potencjalne konflikty na styku ochrony różnorodności biologicznej obszarów Natura 2000 i ich rozwoju społeczno-gospodarczego • instrumenty służące minimalizacji zagrożeń i konfliktów

ZRÓWNOWAŻONY ROZWÓJ A OCHRONA RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Autorzy: Anna Kalinowska, Witold Lenart; konsultacja: Jolanta Kamieniecka

Zawartość: początki nowoczesnej ochrony przyrody • prace nad Konwencją o różnorodności biologicznej i jej wprowadzanie w życie • znaczenie Konwencji dla ochrony zasobów biologicznych i zrównoważonego rozwoju • koncepcja zrównoważonego rozwoju a ochrona różnorodności biologicznej • zasady zrównoważonego rozwoju korzystne dla różnorodności biologicznej • polskie realia zrównoważonego rozwoju i ochrony różnorodności biologicznej

TURYSTYKA A RÓŻNORODNOŚĆ BIOLOGICZNA

Autor: Jolanta Kamieniecka; konsultacja: Janusz Radziejowski

Zawartość: obszary cenne przyrodniczo jako regiony turystyczne • praktyczne zastosowania walorów obszarów Natura 2000 w promocji turystycznej • możliwości rozwoju turystyki na terenach przyrodniczo cennych (ekoturystyka, turystyka przyrodnicza) • minimalizowanie zagrożeń dla różnorodności biologicznej powodowanych przez turystykę

OBYWATELE WOBEC OCHRONY RÓŻNORODNOŚCI BIOLOGICZNEJ

Autorzy: Krzysztof Kamieniecki, Anna Haładyj; konsultacja: Anna Haładyj (w części K. Kamienieckiego)

Zawartość: wkład organizacji społecznych w realizację Konwencji o różnorodności biologicznej • problemy społeczeństwa obywatelskiego w ochronie różnorodności biologicznej • dostęp do informacji o środowisku i możliwości udziału w konsultacjach społecznych • procedura oceny oddziaływania na środowisko i udział społeczny w niej • organizacje ekologiczne, które mogą pomóc merytorycznie w ochronie różnorodności biologicznej • źródła informacji nt. podstaw prawnych i procedur istotnych dla efektywnego udziału społecznego w działalności na rzecz uwzględniania różnorodności biologicznej w zrównoważonym rozwoju

Wszystkie broszury są dostępne bezpłatnie w formacie .pdf na portalu „Natura 2000 a turystyka” (<http://natura2000.org.pl/>) oraz na stronie Instytutu na rzecz Ekorozwoju (<http://www.ine-isd.org.pl/>).